

Marieke de Visser
Anne Groot
Sofie Vrieswijk
Dagmar Derikx
Britt Visser

Evaluatie Impuls en innovatie bewegingsonderwijs

ResearchNed

 mulier
instituut

 KBA Nijmegen

Mei 2025

Evaluatie Impuls en innovatie bewegingsonderwijs

Marieke de Visser, Anne Groot, Sofie Vrieswijk, Dagmar Derikx, Britt Visser

Met medewerking van Roos Geurts, Carly van Mensvoort en Jorien Slot-Heijs

Mei 2025

ResearchNed, Mulier Instituut en KBA Nijmegen

© 2025 ResearchNed Nijmegen in opdracht van ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding. ResearchNed werkt conform de kwaliteitsnormen NEN-EN-ISO 9001:2015 voor kwaliteitsmanagementsystemen, NEN-ISO 20252:2019 voor markt-, opinie- en maatschappelijk onderzoek en NEN-ISO 27001:2017 voor informatiebeveiliging.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Managementsamenvatting	4
1 Inleiding	6
2 Aanpak onderzoek.....	10
3 Resultaten voormeting	13
4 Resultaten nameting	24
5 Conclusie	40
6 Literatuur	43
Bijlage Aanvullende figuren en tabellen	44

Managementsamenvatting

Aanleiding en onderzoeksvragen

In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft een consortium van ResearchNed, het Mulier Instituut en KBA Nijmegen een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de subsidieregeling Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs. Vanaf augustus 2023 moeten scholen in het primair onderwijs minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs per week verzorgen voor alle leerjaren (groep 1 tot en met 8). Deze wettelijke verplichting bracht voor sommige scholen een aantal uitdagingen en knelpunten met zich mee. Om scholen te helpen aan deze wettelijke verplichting te voldoen en om meer bewegen in de brede zin te stimuleren, is de regeling Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs tot stand gekomen. Scholen konden deze subsidie inzetten voor a) het nastreven van de minimumeis van negentig minuten bewegingsonderwijs per schoolweek of b) wanneer een school al aan die minimumeis voldeed: voor het stimuleren van meer bewegen op school. Met de subsidie konden scholen een procesbegeleider inhuren of aanstellen om de school te helpen bij deze doelen. Het doel van deze evaluatie was om vast te stellen of de doelstellingen van de subsidieregeling op de deelnemende scholen zijn behaald, en in hoeverre de inzet van procesbegeleiders als beleidsinstrument daaraan heeft bijgedragen. Daarnaast was het doel om de begin- en eindsituatie van de deelnemende scholen in kaart te brengen en om inzichtelijk te maken hoe deze scholen na afloop van de subsidie zorgen voor een duurzame verankering van goed en voldoende bewegingsonderwijs en meer beweging gedurende de schooldag.

De hoofdvraag van dit onderzoek was “In hoeverre zijn scholen er met behulp van de subsidie Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs in geslaagd om twee uren bewegingsonderwijs per week te verzorgen en/of meer beweging door de schooldag heen te organiseren, en dit duurzaam te verankeren in hun schoolbeleid?”

Aanpak

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, maakten we gebruik van een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. We begonnen met een deskresearch van de subsidieaanvragen om tot een overzicht te komen van de doelen en activiteiten die de subsidiescholen nastreefden. Vervolgens zijn vragenlijsten uitgezet onder subsidie- en controlescholen, zowel voor als na de subsidieperiode. De vragenlijst in de voormeting had als doel om de beginsituatie op de deelnemende scholen vast te stellen. Voor de voormeting zijn drie verschillende vragenlijsten voor subsidie A-scholen, controlescholen en subsidie B-scholen gebruikt. Voor de nameting zijn vragenlijsten verspreid onder subsidie A- en controlescholen, subsidie B-scholen en procesbegeleiders om de situatie op dat moment vast te stellen. In totaal hebben 758 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld, waarvan 180 subsidie A-scholen, 207 controlescholen, 199 subsidie B-scholen en 79 procesbegeleiders. Tot slot hielden we twintig verdiepende interviews met de subsidiescholen en procesbegeleiders, waarvan acht met subsidie A-scholen, zeven met subsidie B-scholen en vijf met procesbegeleiders.

Uitkomsten

Voormeting

Bij onderdeel A van de subsidie was het realiseren van negentig minuten bewegingsonderwijs per week het meest gestelde doel. Een deel van de subsidie A- en controlescholen voldeden op het moment van de voormeting al aan de nieuwe norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs voor alle leerjaren. Subsidie A-scholen roosterden gemiddeld meer minuten bewegingsonderwijs in dan controlescholen. Zo bood een groter deel van de subsidie A scholen minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs aan in alle groepen, in vergelijking met controlescholen.

Nameting

Nog niet alle scholen voldeden in de nameting aan de norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs voor alle leerlingen. Wel voldeden subsidie scholen in alle leerjaren significant vaker aan deze norm dan de scholen in de controlegroep die geen subsidie hadden gekregen. In vergelijking met controlescholen werden er op subsidie A-scholen ook meer activiteiten uitgevoerd om aan de wettelijke verplichting te voldoen en werden er daarnaast meer sport- en beweegactiviteiten aangeboden. Zowel de controlescholen als subsidie A-scholen voldeden in de nameting vaker dan in de voormeting aan de urennorm, maar bij de scholen die de subsidie ontvingen was de toename in het aantal scholen dat aan de norm voldeed groter.

Belemmeringen

Bij het realiseren van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs in alle groepen lopen scholen tegen problemen en obstakels aan. Veelgenoemde knelpunten in de voormeting waren een te vol lesrooster, te veel reistijd, onvoldoende beschikbaarheid van accommodaties, te weinig financiële middelen en te weinig voorbereidingstijd. In de nameting zijn een te vol lesrooster, het verlies van lestijd door reistijd, onvoldoende of geen beschikbare accommodaties en een tekort aan bevoegde leerkrachten de meest genoemde belemmeringen. Scholen gaven hierbij aan dat de procesbegeleider vaak geen invloed had op deze externe belemmeringen.

Procesbegeleider

Procesbegeleiders hielden zich op school vooral bezig met het aanpassen van het lesrooster, het werven van nieuwe vak- en/of groepsleerkrachten, het inzetten van bevoegde leerkrachten, (meer) bewegen in de klas en het beweegvriendelijk maken van het schoolplein. Zij werkten hierbij samen met lokale partners, zoals gemeenten, buurtsportcoaches, andere scholen en sportverenigingen. Verder kreeg een deel van de procesbegeleiders ondersteuning van de KVLO, PO-raad of VSG bij hun werkzaamheden. Over het algemeen zijn scholen tevreden over de inzet van procesbegeleiders. Zo geeft een meerderheid van de interventiescholen aan dat de procesbegeleider van meerwaarde was voor het bereiken van hun doelstellingen.

De toename in het voldoen aan de norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs was significant groter in de groep gesubsidieerde scholen dan in de groep controlescholen. Op basis hiervan kan gesteld worden dat het beleidsinstrument procesbegeleiders een positief effect had op het voldoen aan de norm voor bewegingsonderwijs. Belemmeringen die procesbegeleiders zelf noemden om hun doelen te bereiken zijn de beschikbare ruimte in het rooster, de benodigde reistijd naar de accommodatie, de beschikbaarheid van de bevoegde leerkrachten en die van financiële middelen binnen de school. Deze belemmeringen liggen buiten de invloedssfeer van de procesbegeleider en lijken dan ook structureel van aard.

Duurzame verankering

Bewegen gedurende de schooldag was op subsidie A-scholen vaker duurzaam verankerd in het schoolbeleid dan op controlescholen. Voor een deel was dit het gevolg van het werk van de procesbegeleider. Tijdens de interviews werden echter ook twijfels geuit over de duurzame verankering door de incidentele aard van subsidies. Verdere ambities van scholen om meer beweging in de toekomst te stimuleren waren met name het implementeren van meer sport- en beweegaanbod tijdens en na schooltijd.

1 Inleiding

In februari 2020 is een amendement aangenomen waarin is vastgelegd dat vanaf het schooljaar 2023/2024 iedere basisschool minimaal negentig minuten¹ per week bewegingsonderwijs moet verzorgen voor alle leerjaren (groep 1 tot en met 8)². Om scholen te ondersteunen bij het invoeren van deze wettelijke verplichting en om meer bewegen gedurende de schooldag te stimuleren, heeft het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), op verzoek van de Tweede Kamer, in 2022 een subsidie beschikbaar gesteld; Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs. In opdracht van het ministerie van OCW heeft een consortium van ResearchNed, het Mulier Instituut en KBA Nijmegen de effecten van deze subsidie onderzocht. In deze rapportage beschrijven we de stand van zaken op scholen met en zonder subsidie bij de start van de subsidieregeling, de plannen van de gesubsidieerde scholen, resultaten die de subsidie op de scholen heeft opgeleverd en de huidige stand van zaken met betrekking tot bewegen in het basisonderwijs.

1.1 Achtergrond

1.1.1 Het belang van goed en voldoende bewegen

Goed en voldoende bewegen is van groot belang voor de fysieke en mentale gezondheid en een goede ontwikkeling van kinderen (Gezondheidsraad, 2017). Kwalitatief goed kunnen bewegen hangt mogelijk samen met meer zelfvertrouwen in sport- en beweegactiviteiten, waardoor kinderen met meer plezier deelnemen en een actievere, gezondere leefstijl ontwikkelen (Mombarg et al., 2021). Toch neemt de kwaliteit van bewegen onder de Nederlandse jeugd af (Mombarg et al., 2021).

Voldoende en gevarieerd bewegen heeft een positief effect op fitheid, motorische ontwikkeling en verkleint het risico op chronische ziekten en overgewicht. Slechts iets meer dan de helft (56%) van de kinderen (4-11 jaar) beweegt echter voldoende (RIVM, VeiligheidNL en CBS, 2015-2023). Meer dan vier op de tien kinderen voldoen daarmee niet aan de beweegrichtlijn die stelt dat kinderen dagelijks minimaal een uur matig intensief moeten bewegen. Bovendien zitten kinderen van 4 tot 11 jaar op een doordeweekse dag gemiddeld 7,5 uur (RIVM, VeiligheidNL en CBS, 2015-2023).

1.1.2 Bewegingsonderwijs

Het uitgangspunt van bewegingsonderwijs is om kinderen goed te leren bewegen. We weten dat initiatieven om beter en meer bewegen te stimuleren veelal niet de personen bereiken die dit het hardst nodig hebben (Stuij en van Gorp, 2024), terwijl bewegingsonderwijs op de basisschool een wettelijke plicht is en daarmee, normaal gesproken, alle kinderen kunnen worden bereikt. Vooral voor kinderen die vanuit de thuisomgeving minder of niet gestimuleerd worden om deel te nemen aan beweeg- of sportactiviteiten, kan school een waardevolle plek zijn om hiermee in aanraking te komen. Investeren in kwantiteit en kwaliteit van het bewegingsonderwijs op de scholen is daarom belangrijk (Lorås, 2020).

1.1.3 Amendement bewegingsonderwijs

In februari 2020 is een amendement aangenomen waarin is vastgelegd dat vanaf het schooljaar 2023/2024 iedere basisschool minimaal negentig minuten per week bewegingsonderwijs moet verzorgen voor alle leerjaren (groep 1 tot en met groep 8). De Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) adviseert om in het rooster twee lessen van 45 minuten op te nemen. Deze wettelijke verplichting onderstreept het belang van voldoende beweging bij een gezonde ontwikkeling en het welzijn van kinderen. De overheid erkent dat bewegingsonderwijs kan bijdragen aan leren bewegen en aan meer en gevarieerd bewegen. Daarmee legt het bewegingsonderwijs een basis voor een leven lang met plezier bewegen.

1. In het amendement staat dat iedere basisschool minimaal 1,5 klokuur bewegingsonderwijs per week moet verzorgen. Dit staat gelijk aan twee lessen van 45 minuten. Vanaf hier zal in dit rapport gesproken worden van negentig minuten.
2. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2023/08/01/norm-twee-les-uren-bewegingsonderwijs-vanaf-schooljaar-2023-2024>

1.1.4 Stand van zaken bewegingsonderwijs

Toen het amendement werd aangenomen lieten de meest recente cijfers (schooljaar 2016/2017) zien dat in groep 1-2 gemiddeld 113 minuten per week, en in groep 3-8 gemiddeld 89 minuten per week bewegingsonderwijs werd ingeroosterd (Slot-Heijs et al., 2021). Op het eerste oog leken scholen te voldoen aan de wettelijke verplichting van negentig minuten, maar er zat een grote variatie tussen scholen in het aantal lesminuten per week. Zo roosterde dertig procent van de scholen minder dan negentig minuten per week in voor groep 1-2, terwijl dit in groep 8 voor 24 procent van de scholen gold.

In het schooljaar 2020/2021 wisten scholen dat vanaf 2023 de wettelijke verplichting van negentig minuten ging gelden, maar op dat moment was nog weinig verandering in lestijden te zien (Slot-Heijs et al., 2021). Een kwart van de scholen roosterde minder dan negentig minuten per week bewegingsonderwijs in (groep 1-2: 27%; groep 3-8: 26%). Op dat moment voldeed 53 procent van de scholen aan de wettelijke verplichting voor alle groepen. Een op de vijf scholen (19%) gaf destijds al aan dat het voor hen niet haalbaar was om aan deze wettelijke verplichting te gaan voldoen. Dit kwam meestal door een gebrek aan accommodatie (58%) en een te vol lesrooster (48%). Ook werden een tekort aan financiële middelen (38%) en bevoegde leerkrachten (35%) genoemd.

Inmiddels is de wettelijke verplichting van kracht. In 2024 bleek dat twee derde van de scholen voldeed aan de eisen die aan het bewegingsonderwijs gesteld zijn (Vrieswijk et al., 2024). Voor een groot deel van de scholen die niet voldoen is de reden dat er onvoldoende beschikbare accommodaties zijn om alle lessen te kunnen verzorgen.

1.1.5 Het belang van meer bewegen gedurende de hele schooldag

Scholen kunnen om verschillende redenen een belangrijke rol spelen in het stimuleren van kwalitatief goed en voldoende bewegen. Allereerst, zoals eerder beschreven, biedt het bewegingsonderwijs op scholen kinderen de kans om goed te leren bewegen. Er zijn daarnaast nog andere en deels onbenutte kansen om meer bewegen tijdens de schooldag te stimuleren. Kinderen in Nederland brengen op school veel tijd zittend door (3 uur per dag in 2021) (RIVM, VeiligheidNL en CBS, 2015-2023), en vijf procent in matig-tot-intensieve beweging (Van Stralen e.a., 2013). Gedurende de schooldag is dus veel 'beweegwinst' te halen en dit beperkt zich niet alleen tot het bewegingsonderwijs. Er zijn verschillende mogelijkheden om tussen de lessen (beweegtussendoortjes/ energizers/ pauze) of tijdens de lessen (bewegend leren) te bewegen. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat het geven van negentig minuten bewegingsonderwijs per week wettelijk verplicht is voor basisscholen, maar het stimuleren van extra bewegen tijdens de rest van de schooldag is dat niet.

In de laatste jaren is er wel steeds meer aandacht voor meer bewegen gedurende de schooldag. Een voorbeeld is het 2 + 1 + 2 concept (KVLO, z.d.). De eerste '2' staat voor twee lesuur per week bewegingsonderwijs (twee lesuur staat gelijk aan negentig minuten), de '1' voor nog één lesuur per week bewegen onder schooltijd en de tweede '2' voor twee lesuur per week extra bewegen na schooltijd op of rondom de school. Veel schoolleiders (90%) vinden dat scholen naast bewegingsonderwijs ook andere vormen van beweging moeten stimuleren (Slot-Heijs e.a., 2021). In de praktijk verschilt het echter per school hoe en hoe vaak dit wordt toegepast. In 2021 gaf bijna drie kwart van de schoolleiders aan de leerlingen in elk geval wekelijks een beweegtussendoortje aan te bieden (73%), en bijna de helft maakte minimaal wekelijks gebruik van bewegend leren (48%) (Slot-Heijs e.a., 2021).

1.2 Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs

Het ministerie van OCW onderstreept het belang van goed bewegingsonderwijs en bewegen in brede zin op scholen. Daarom heeft het ministerie van OCW in 2022 een subsidieregeling beschikbaar gesteld, genaamd Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs. De subsidieregeling grijpt enerzijds in op de wettelijke verplichting van de hoeveelheid bewegingsonderwijs en anderzijds op het meer bewegen gedurende de schooldag.

De doelen:

- a. het nastreven van de minimumeis waar scholen per schooljaar 2023/2024 aan dienen te voldoen: negentig minuten bewegingsonderwijs per schoolweek;
- b. wanneer een school al aan die minimumeis voldoet: het geven van extra lesuren bewegingsonderwijs bovenop de verplichte negentig minuten en/of het integreren van beweging in het onderwijsprogramma als geheel (meer bewegen op school)

Met de subsidie konden scholen een procesbegeleider inhuren of aanstellen om de school te helpen aan deze doelen te voldoen. De procesbegeleider kon bijvoorbeeld ondersteuning bieden aan leerkrachten of schoolleiding, werken aan draagvlak, werken aan professionalisering van (vak)leerkrachten, overleggen met de gemeente over accommodaties, implementatie begeleiden, en zorgdragen voor borging. De subsidieregeling liep tot einde schooljaar 2023/2024.

1.2.1 Toekenning subsidies

In december 2021 en in juni 2022 zijn in twee tranches subsidies toegekend. Een bevoegd gezag kon per school een subsidieaanvraag indienen voor onderdeel A ('de betreffende school te helpen om de minimale negentig minuten bewegingsonderwijs per schoolweek per groep duurzaam te verankeren') of B ('de betreffende school te helpen om één of meer extra lesuren bewegingsonderwijs per schoolweek per groep te organiseren bovenop de minimale negentig minuten of de kinderen op een uitnodigende manier te laten bewegen gedurende de schooldag') en per school kon maximaal één aanvraag per onderdeel worden ingediend. Een bevoegd gezag dat een aanvraag indiende voor één school kwam in aanmerking voor € 25.000 en per extra school kwam daar € 15.000 bij. Aan één bevoegd gezag kon in totaal maximaal € 85.000 subsidie worden verstrekt. In totaal kon er € 9.198.000 subsidie voor onderdeel A en € 6.132.000 subsidie voor onderdeel B worden verstrekt.

De subsidies die in december 2021 zijn toegekend, waren beschikbaar per 1 januari 2022. De deelnemende bevoegde gezagen en scholen konden toen met de voorbereiding beginnen. In de tweede ronde (voorjaar 2022) was er meer tijd tussen toekenning van de subsidies en daadwerkelijke start van de subsidieperiode; toekenning vond plaats net voor de zomer 2022 en de middelen waren per 1 september 2022 beschikbaar. Voor alle scholen eindigde de subsidieperiode aan het einde van schooljaar 2023/2024. Deze looptijd was een jaar langer dan oorspronkelijk gepland. In totaal hebben 660 (tranche 1) en 193 (tranche 2) scholen subsidie ontvangen voor onderdeel A en 612 (tranche 1) en 157 (tranche 2) scholen voor onderdeel B.

Na de toekenning van de tweede tranche bleken er enkele onvolkomenheden in het proces van die toekenning te zijn. Deze zijn rechtgezet, waarop in november 2022 alsnog 57 scholen vanuit de tweede tranche voldeden aan de voorwaarden en de subsidie ontvingen. Deze scholen zijn niet meer geïnccludeerd in het onderzoek.

1.2.2 Doel en onderzoeksvragen

Het uitgevoerde onderzoek betreft een evaluatie van de Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs. Het beleidsinstrument in deze subsidieregeling was de inzet van procesbegeleiders. Het hoofddoel was om vast te stellen of de doelstellingen van de subsidieregeling op de deelnemende scholen zijn behaald, en in hoeverre het beleidsinstrument daaraan heeft bijgedragen. Daarnaast was het doel om de begin- en eindsituatie van de deelnemende scholen in kaart te brengen en om inzichtelijk te maken hoe deze scholen na afloop van de subsidie verder werken aan goed en voldoende bewegingsonderwijs en het stimuleren van meer beweging gedurende de schooldag. Het ministerie van OCW heeft daarbij de volgende hoofdvraag van het onderzoek geformuleerd:

In hoeverre zijn scholen er met behulp van de subsidie Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs in geslaagd om negentig minuten bewegingsonderwijs per week te verzorgen en/of meer beweging door de schooldag heen te organiseren, en dit duurzaam te verankeren in hun schoolbeleid?

Ter beantwoording van de hoofdvraag is een aantal deelvragen geformuleerd. De eerste twee deelvragen hebben betrekking op de context en de startsituatie van de scholen die subsidie ontvangen. De overige deelvragen hebben betrekking op de situatie na afloop van de subsidieperiode.

Deelvragen

1. Wat was de situatie op de school voordat de procesbegeleider werd ingezet?
 - a. Hoeveel minuten bewegingsonderwijs worden gegeven?
 - b. Hoeveel leerkrachten hebben wel/geen gymbevoegdheid en welke?
 - c. Van welke accommodaties wordt gebruikgemaakt? En waren er voldoende accommodaties?
 - d. Tegen welke knelpunten loopt de school aan bij het realiseren van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs?
 - e. Wat is het doel van de aanvraag van de subsidie? Valt deze onder onderdeel A en/of B van de subsidie?
2. Welke kenmerken (bv. leerlingaantal, leerlingenpopulatie) hebben de school en de gemeente waar de school in staat?
3. Wat hebben de procesbegeleiders gedaan om de doelen van de subsidieregeling te behalen?
4. In hoeverre maken de procesbegeleiders daarbij gebruik van de geboden ondersteuning door KVLO, PO-Raad, ALO Nederland en de VSG?
5. Met welke instanties, gemeenten, naburige scholen en/of andere organisaties hebben de procesbegeleiders verder samengewerkt?
6. Slagen de scholen erin om met ondersteuning van de procesbegeleiders de doelen van de subsidieregeling te behalen?
7. Welke voortgang maken scholen mét procesbegeleider t.a.v. het voldoen van de negentig minuten bewegingsonderwijs in vergelijking met vergelijkbare scholen zonder procesbegeleider?
8. Welke voornemens hebben scholen na afloop van de subsidie met het verzorgen van goed en voldoende bewegingsonderwijs? Op welke manier verankeren de scholen met de procesbegeleiders het thema bewegingsonderwijs duurzaam in hun schoolbeleid?

2 Aanpak onderzoek

In dit onderzoek is een combinatie van verschillende kwalitatieve en kwantitatieve methoden toegepast: 1) deskresearch van de subsidieaanvragen, 2) een vragenlijst voor de subsidie- en controlescholen zowel voor als na de subsidieperiode en 3) interviews met de subsidiescholen en procesbegeleiders. Deze lichten we hieronder achtereenvolgens toe.

2.1 Deskresearch

Middels deskresearch brachten we in kaart wat de uitgangspositie van de deelnemende scholen was en voor welk doel de subsidie is aangevraagd. Om een overzicht te verkrijgen van de doelen en activiteiten die de scholen met de subsidies nastreven en willen uitvoeren, zijn de subsidieaanvragen inhoudelijk geanalyseerd. Daarnaast analyseerden we data over de kenmerken van de deelnemende scholen en de gemeenten waarin de scholen staan. Een subsidieaanvraag van een bevoegd gezag is doorgaans gedaan voor meerdere scholen die vallen onder dat bevoegd gezag. In totaal zijn 150 verschillende subsidieaanvragen geanalyseerd; daarmee was het punt van verzadiging bereikt en werd geen nieuwe informatie meer gevonden over gestelde doelen en activiteiten. Tijdens het analyseren werden de doelen en activiteiten die benoemd werden in de plannen, verdeeld in categorieën.

2.2 Vragenlijst

In dit onderzoek werkten we met een voor- en een nameting om veranderingen te kunnen vaststellen die zich tijdens de looptijd van de subsidieregeling voordoen. Zowel in de voor- als nameting is een vragenlijst uitgezet onder alle gesubsidieerde scholen en een representatief aantal controlescholen. Zo is een vergelijking mogelijk in wat is bereikt met en zonder inzet van subsidie. Voor de ontwikkeling van de vragenlijst hebben we, waar mogelijk en relevant, vragen op identieke wijze gesteld als in de '2-meting bewegingsonderwijs en sport in het primair onderwijs' van het Mulier Instituut. Een deel van de vragen is zowel in de voor- als nameting gesteld, om de situatie met betrekking tot bewegingsonderwijs voor en na de subsidie te vergelijken. De voormeting bevatte daarbij vragen over achtergrondkenmerken, verwachting en plannen. In de nameting zijn verder vragen opgenomen over de ervaringen van scholen gedurende de subsidieperiode. In de nameting zijn naast de subsidie- en controlescholen ook de procesbegeleiders bevraagd.

In april 2022 (subsidie 1e tranche) en in september 2022 (subsidie 2e tranche) zijn voormetingen gedaan om de beginsituatie op de deelnemende scholen vast te stellen. Deze voormetingen bestonden uit online enquêtes. Hiervoor zijn drie verschillende vragenlijsten gebruikt. Een eerste vragenlijst is specifiek samengesteld voor subsidiegroep A: de scholen die de subsidie inzetten om aan de nieuwe norm van twee uur bewegingsonderwijs per 1 augustus 2023 te gaan voldoen. Een tweede vragenlijst is ontworpen voor een controlegroep: scholen die niet aan de subsidieregeling deelnemen. De antwoorden van deze controlegroep zijn gebruikt om na afloop van de subsidieperiode vast te stellen of een eventuele verandering op de gesubsidieerde scholen wordt gerealiseerd door de subsidie, of dat vergelijkbare veranderingen ook te zien zijn op scholen die geen subsidie hebben ontvangen. De derde vragenlijst is gemaakt voor subsidiegroep B: de scholen die de subsidie inzetten om sport en bewegen op school te stimuleren. Voor deze scholen was het niet mogelijk om een controlegroep aan te stellen, omdat iedere school in de B-groep eigen doelen en ambities heeft met de subsidie. Hierdoor was er geen maat of norm vast te stellen (zoals het wel of niet voldoen aan de urennorm) die zinvol vergeleken kan worden met een controlegroep. Er was sprake van grote overlap tussen de vragenlijsten, omdat veel onderwerpen voor alle drie de groepen relevant waren.

We hebben alle scholen die de subsidie ontvingen uitgenodigd om de vragenlijst in te vullen via de contactpersoon die in de subsidieaanvraag vermeld was. Rond de vijftig procent (tabel 2.1) heeft de vragenlijst ingevuld. We weten niet of selectiebias hier een rol speelt. Het is mogelijk dat de scholen die heel actief bezig zijn met de door hen gestelde doelen in de subsidieaanvraag, eerder aan het onderzoek deelnamen dan scholen die op het moment van de vragenlijst daar (nog) minder actief mee bezig waren.

Onderstaande tabel toont de respons van de voormeting:

Tabel 2.1 *Responsoverzicht*

	April 2022 (tranche 1)	September 2022 (tranche 2)	Totaal
Subsidie A	51%	58%	53%
Controlegroep	18%*	-	18%
Subsidie B	50%	39%	48%

Tabel 2.2 *Aantal respondenten die vragenlijst volledig ingevuld hebben*

	April 2022 (tranche 1)	September 2022 (tranche 2)	Totaal
Subsidie A	328	111	439
Controlegroep	496*	-	496
Subsidie B	306	62	368

* 993 controlescholen hebben de vragenlijst ingevuld, dit resulteert in een responspercentage van 18%. Van deze groep voldeden 496 scholen op dat moment niet aan de urennorm en konden dus fungeren als controleschool. Scholen die hier wel aan voldeden (497 scholen) werden uit de vragenlijst geleid.

De nameting vond plaats in september en oktober 2024. De vragenlijst is, net zoals bij de voormeting, verstuurd naar de contactpersonen die in de subsidieaanvragen vermeld stonden óf naar de adressen die respondenten in de eerste enquête hebben ingevuld. Voor de controlegroep hebben we alle scholen benaderd die hebben deelgenomen aan de voormeting. Daarnaast zijn in de nameting de procesbegeleiders bevestigd. Hiervoor zijn drie verschillende vragenlijsten gebruikt. Een eerste vragenlijst was gericht aan subsidie A- en controlescholen. De meeste vragen werden aan zowel subsidie A-scholen als aan controlescholen voorgelegd, maar de vragenlijst bevat ook specifieke vragen die uitsluitend door subsidie A-scholen dan wel controlescholen beantwoord dienen te worden. Beide groepen kregen alleen de vragen te zien die op hun situatie van toepassing waren. Een tweede vragenlijst is verspreid onder de subsidie B-scholen en een derde vragenlijst is ontworpen voor de procesbegeleiders. Om de vragenlijst te verspreiden onder de procesbegeleiders hebben we gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode: de aangeschreven subsidieaanvragers konden in de enquête het e-mailadres van de procesbegeleider opgeven. De procesbegeleiders ontvingen vervolgens automatisch een uitnodiging voor het invullen van de vragenlijst. Omdat procesbegeleiders vaak voor meerdere scholen werkten, was het mogelijk dat zij meerdere vragenlijsten ontvingen.

Onderstaande tabel toont de respons van de nameting.

Tabel 2.3 *Aantal respondenten die vragenlijst volledig ingevuld hebben*

	Totaal
Subsidie A	180
Controlegroep	207
Subsidie B	199
Procesbegeleiders	79

In totaal hebben 758 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld, waarvan 180 subsidie A-scholen, 207 controlescholen, 199 subsidie B-scholen en 79 procesbegeleiders.

2.3 Interviews met scholen en procesbegeleiders

Na afloop van de nameting hebben we bij een aantal scholen en procesbegeleiders verdiepende interviews afgenomen. Aan het einde van de vragenlijst van de nameting konden respondenten aangeven of zij bereid waren mee te werken aan een verdiepend interview. De subsidiescholen en procesbegeleiders die hiervoor openstonden nodigden wij per e-mail uit voor een gesprek. Dit resulteerde in acht interviews met subsidie A-scholen, zeven interviews met subsidie B-scholen en vijf interviews met procesbegeleiders.

Van de subsidiescholen interviewden we de persoon die als ‘trekker’ van het proces fungeerde binnen de school, zoals een vakleerkracht, intern begeleider, groepsleerkracht of schoolleider. Het doel van deze interviews was om in kaart te brengen (a) wat de scholen hadden geleerd, (b) welke succes- en faalfactoren zij tijdens het proces ervaarden en (c) wat hun toekomstplannen waren rondom bewegingsonderwijs na afloop van de subsidie. Vanwege het aanvullende perspectief interviewden we ook procesbegeleiders. Zij speelden een belangrijke rol binnen deze regeling en konden daardoor waardevolle inzichten geven in het verloop van het proces en de succes- en faalfactoren van de implementatie van meer bewegingsonderwijs (onderdeel A) en/of meer bewegen gedurende de schooldag (onderdeel B). In sommige gevallen bleek tijdens het interview dat de ‘trekker’ binnen de subsidieschool ook als procesbegeleider fungeerde, of omgekeerd. In zulke gevallen werden de interviewvragen gesteld vanuit de rol die voorafgaand aan het interview als uitgangspunt was genomen.

De interviews vonden online plaats en duurden een halfuur tot een uur. Vooraf ondertekenden alle deelnemers een toestemmingsverklaring. We voerden de interviews semigestructureerd uit aan de hand van een vooraf opgestelde leidraad. Deze leidraad was gebaseerd op de onderzoeksvragen en de antwoorden uit de vragenlijst en bood ruimte om dieper in te gaan op specifieke onderwerpen, afhankelijk van de rol van de geïnterviewde. Onderwerpen die aan bod kwamen waren onder andere het verloop van het proces, ervaren succes- en faalfactoren, samenwerkingen met andere partijen en plannen voor een duurzaam beleid. We hebben de interviewresultaten thematisch geanalyseerd, waarbij we zowel rode draden als verschillen in perspectieven van betrokkenen in kaart hebben gebracht.

3 Resultaten voormeting

In dit hoofdstuk beantwoorden we de eerste twee onderzoeksvragen. Bij de onderzoeksvragen waarbij we meerdere methoden hebben ingezet, worden de uitkomsten gecombineerd beschreven.

Onderzoeksvraag 1: Wat was de situatie op de school voordat de procesbegeleider werd ingezet?

Onderzoeksvraag 1 bestaat uit de volgende deelvragen:

- a. Hoeveel minuten bewegingsonderwijs worden gegeven?
- b. Hoeveel leerkrachten hebben wel/geen gymbevoegdheid en welke?
- c. Van welke accommodaties wordt gebruikgemaakt? En waren er voldoende accommodaties?
- d. Tegen welke knelpunten loopt de school aan bij het realiseren van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs?
- e. Wat is het doel van de aanvraag van de subsidie? Valt deze onder onderdeel A en/of B van de subsidie?

Onderzoeksvraag 2: Welke kenmerken (bijv. leerlingaantal, leerlingenpopulatie) hebben de scholen en de gemeente waar de school in staat?

Onderzoeksvraag 1 heeft dus volledig betrekking op de situatie voordat de procesbegeleider werd ingezet. Voor het beantwoorden van de subvragen a tot en met d is gebruik gemaakt van de vragenlijst - voormeting die onder scholen is uitgezet. Voor subvraag e is gebruik gemaakt van de eerder beschreven deskresearch. Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag 2 voerden we een deskresearch uit en analyseerden we data over de kenmerken van de deelnemende scholen en de gemeente waarin de scholen staan.

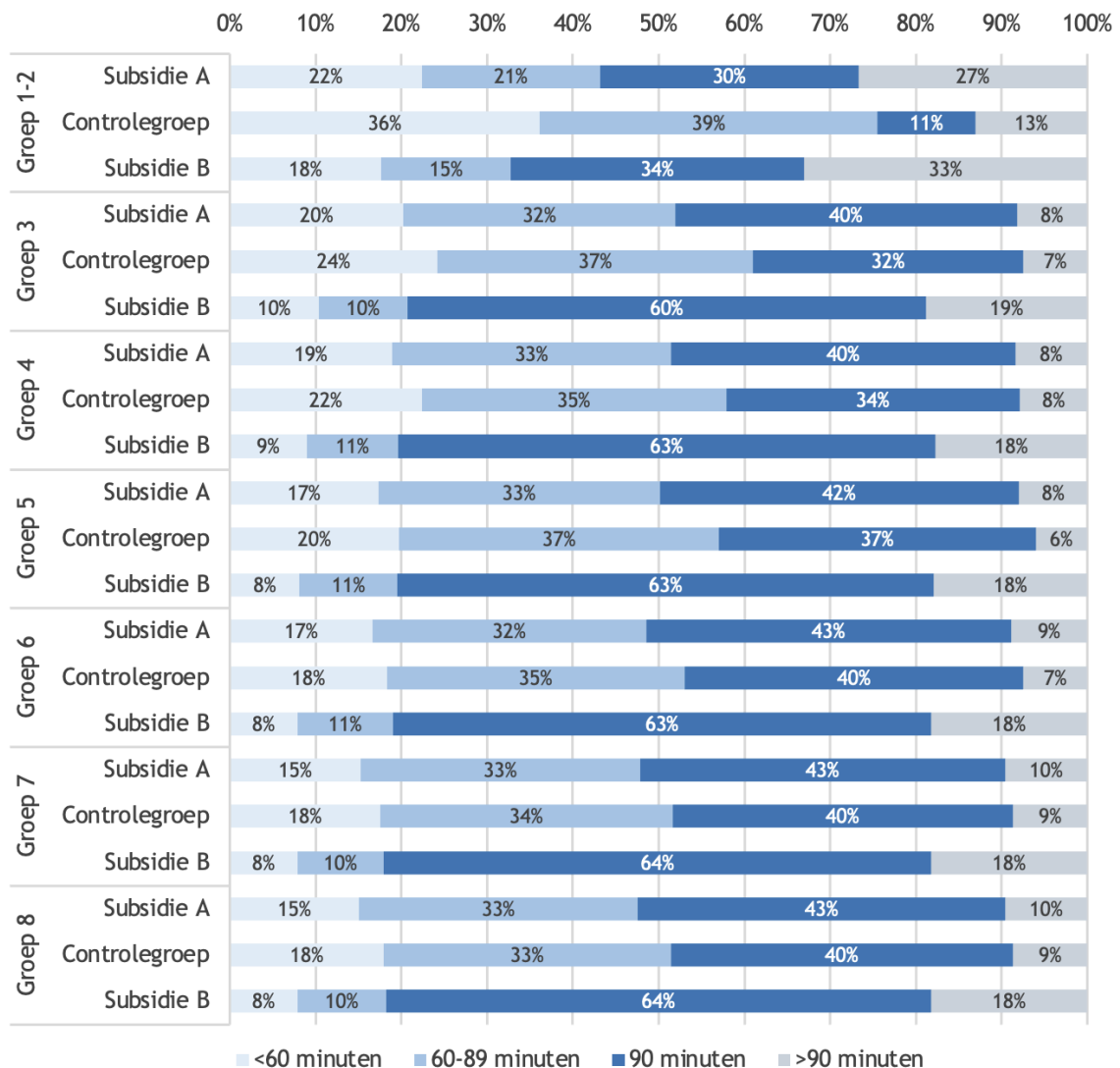
3.1 Onderzoeksvraag 1: Wat was de situatie op de school voordat de procesbegeleider werd ingezet?

Deze onderzoeksvraag beantwoorden we aan de hand van de afzonderlijke deelvragen.

3.1.1 Hoeveel minuten bewegingsonderwijs worden gegeven?

Niet alle subsidie A- en controlescholen voldeden op het moment van de voormeting aan de nieuwe norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs voor alle leerlingen. Voor alle groepen (groep 1 tot 8) vonden we significante verschillen in het gemiddelde aantal ingeroosterde minuten tussen subsidie A- en controlescholen: subsidie A-scholen besteedden gemiddeld meer minuten aan bewegingsonderwijs (niet in figuur). Figuur 3.1 toont bijvoorbeeld dat in groep 1-2 27 procent van de subsidie A-scholen meer dan negentig minuten bewegingsonderwijs inroosterde, tegenover dertien procent van de controlescholen. Figuur 3.1 toont ook de ingeroosterde lestijd per week voor subsidie B-scholen. In groep 1-2 werd het vaakst meer dan negentig minuten bewegingsonderwijs verzorgd (33%), in de andere groepen was dit percentage lager (veelal 18%).

Figuur 3.1 Ingeroosterde lestijd per week voor bewegingsonderwijs in groep 1-8 (subsidie A-scholen n = 439, controlegroep n = 496, subsidie B-scholen n = 368)

Wat betreft het aantal ingeroosterde lessen per week lijken er geen grote verschillen te zijn tussen subsidie A- en controlescholen. Subsidie B-scholen roosterden meer lessen bewegingsonderwijs per week in dan subsidie A- en controlescholen, een ruime meerderheid van hen roosterde twee lessen per groep in. Een overzicht van het aantal ingeroosterde lessen in groep 1 tot en met 8 voor subsidie A-, controle- en subsidie B-scholen is te vinden in de bijlage (Figuur B1).

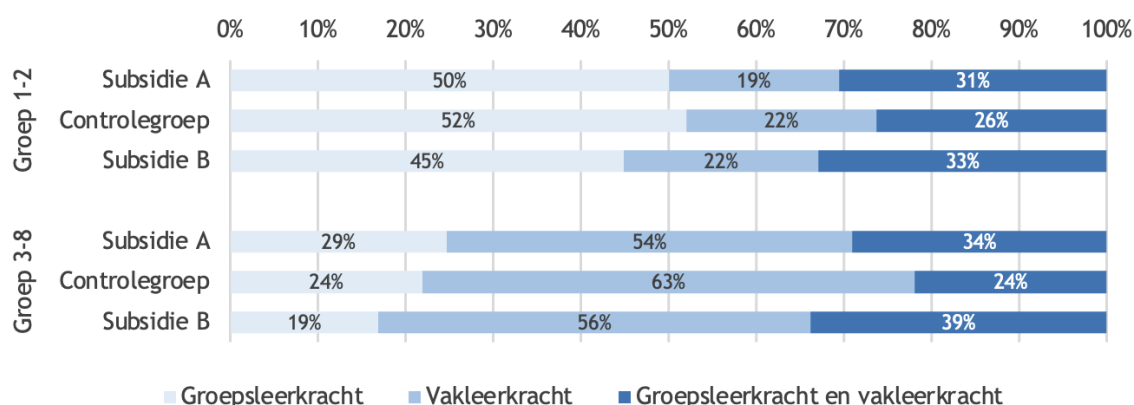
Naast bewegingsonderwijs kunnen scholen zowel tijdens als buiten schooltijd sport- en beweegactiviteiten aanbieden. Van alle sport- en beweegactiviteiten boden zowel subsidie A- en controlescholen als subsidie B-scholen het vaakst beweegmomenten/energizers, bewegend leren en beweegactiviteiten tijdens de pauze aan. Schoolzwemmen en beweeginterventies werden het minst ingezet. Zie bijlage voor de frequentie van verschillende aangeboden activiteiten tijdens schooltijd (Figuur B2 tot en met Figuur B4).

3.1.2 Hoeveel leerkrachten hebben wel/geen gymbevoegdheid en welke?

Bewegingsonderwijs mag zowel door vakleerkrachten bewegingsonderwijs worden gegeven als door groepsleerkrachten met een bevoegdheid. Groepsleerkrachten die het bewegingsonderwijs verzorgen, kunnen verschillende bevoegdheden hebben voor het geven van bewegingsonderwijs: oude brede bevoegdheid³, nieuwe brede bevoegdheid⁴ of tijdelijke brede bevoegdheid⁵. In groep 1-2 en groep 3-8 had ongeveer 80 procent van de groepsleerkrachten een oude brede bevoegdheid voor bewegingsonderwijs. Daarnaast had tussen de 67 en 75 procent van de groepsleerkrachten in groep 3-8 een nieuwe brede bevoegdheid. Een klein deel van de groepsleerkrachten had geen bewegingsonderwijs bevoegdheid (tussen de 25 en 32%).

Figuur 3.2 toont de bevoegdheid van leerkrachten in groep 1-2 en groep 3-8. In groep 1-2 verzorgden de groepsleerkrachten het vaakst het bewegingsonderwijs. Er waren geen significante verschillen tussen subsidie A- en controlescholen met betrekking tot de bevoegdheid van leerkrachten in groep 1-2. In groep 3-8 zetten subsidie A-scholen wel minder vaak alleen vakleerkrachten in en vaker een combinatie van groeps- en vakleerkrachten. Het verschil tussen subsidie A- en controlescholen wat betreft de inzet van groepsleerkrachten was niet significant. Subsidie B-scholen zetten in groep 3-8 vaker een vakleerkracht in dan in groep 1-2. Wanneer het bewegingsonderwijs verzorgd werd door een vakleerkracht, was deze meestal in dienst bij de school/het bestuur. Daarnaast waren sommige vakleerkrachten in dienst bij de gemeente of gemeentelijke sportbedrijven (zie bijlage, Figuur B5).

Figuur 3.2 Bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs (subsidie A-scholen n = 439, controlegroep n = 496, subsidie B-scholen n = 368)

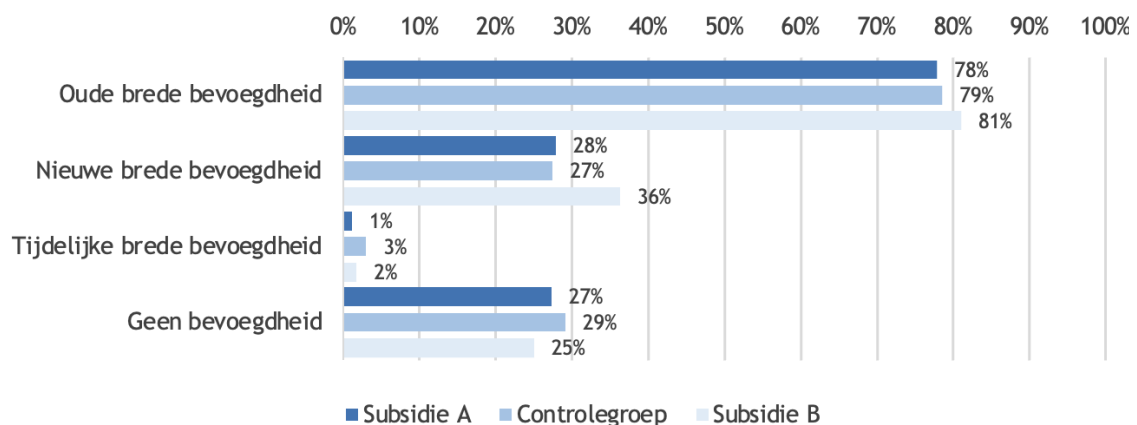
Figuur 3.3 toont de bevoegdheid van de groepsleerkracht indien bewegingsonderwijs werd verzorgd door een groepsleerkracht. Hieruit blijkt dat in groep 1-2 meestal een docent met een oude brede bevoegdheid het bewegingsonderwijs verzorgde, namelijk op ongeveer tachtig procent van alle scholen. In groep 3-8 verzorgden veelal groepsleerkrachten met een oude of nieuwe brede bevoegdheid het bewegingsonderwijs.

Als we de inzet van vakleerkrachten en bevoegde groepsleerkrachten samennemen, blijkt dat 67 procent van de subsidie A-scholen en zeventig procent van de subsidie B-scholen alleen bevoegde leerkrachten inzette voor de subsidieregeling (niet in figuur). De overige scholen zetten in minimaal één klas een leerkracht zonder bevoegdheid in.

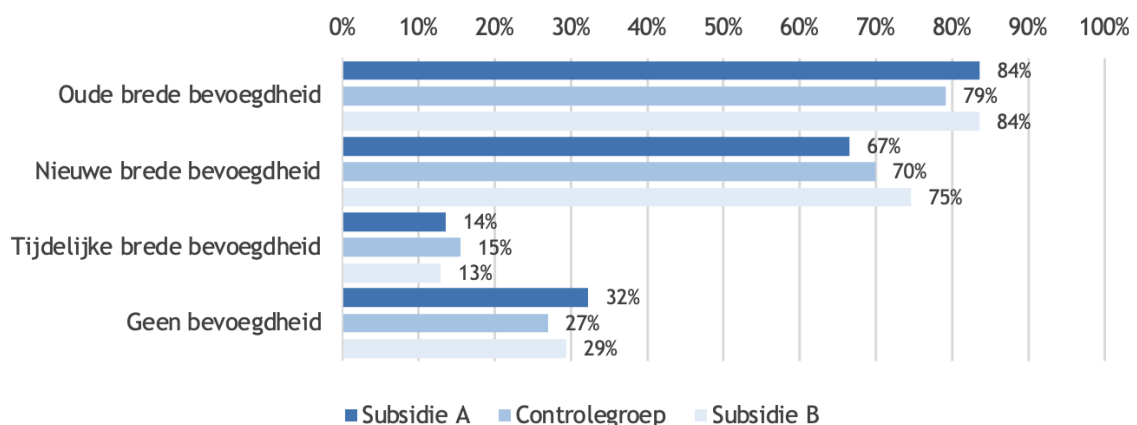
3. Vóór 2005 afgestudeerd aan de pabo en daarmee automatisch bevoegd tot het geven van bewegingsonderwijs aan groep 1 t/m 8.
4. Ná 2005 afgestudeerd aan de pabo en aanvullende Leergang Bewegingsonderwijs afgerond. Daardoor bevoegd tot het geven van bewegingsonderwijs aan groep 1 t/m 8.
5. Ná 2005 afgestudeerd aan de pabo en volgt momenteel Leergang Bewegingsonderwijs.

Figuur 3.3 en figuur 3.4 tonen welke bevoegdheid de groepsleerkrachten hadden voor groep 1-2 en voor groep 3-8. Deze figuren kunnen echter niet betekenisvol onderling vergeleken worden omdat de hoeveelheid meegenomen groepen in de figuren verschilt. In figuur 3.3 gaat het om twee groepen (groep 1 en 2) waarin bewegingsonderwijs werd gegeven door een groepsleerkracht⁶. Figuur 3.4 is samengesteld uit zes groepen (groep 3 tot en met 8), waardoor de kans groter is dat in een of meer van deze groepen bewegingsonderwijs werd verzorgd door een groepsleerkracht met een specifiek type bevoegdheid.

Figuur 3.3 Indien leerkracht een groepsleerkracht was: welke bevoegdheid voor groep 1-2 (subsidie A-scholen n = 348, controlegroep n = 364, subsidie B-scholen n = 284)

Figuur 3.4 Indien leerkracht een groepsleerkracht was: welke bevoegdheid voor groep 3-8 (subsidie A-scholen n = 251, controlegroep n = 226, subsidie B-scholen n = 201)

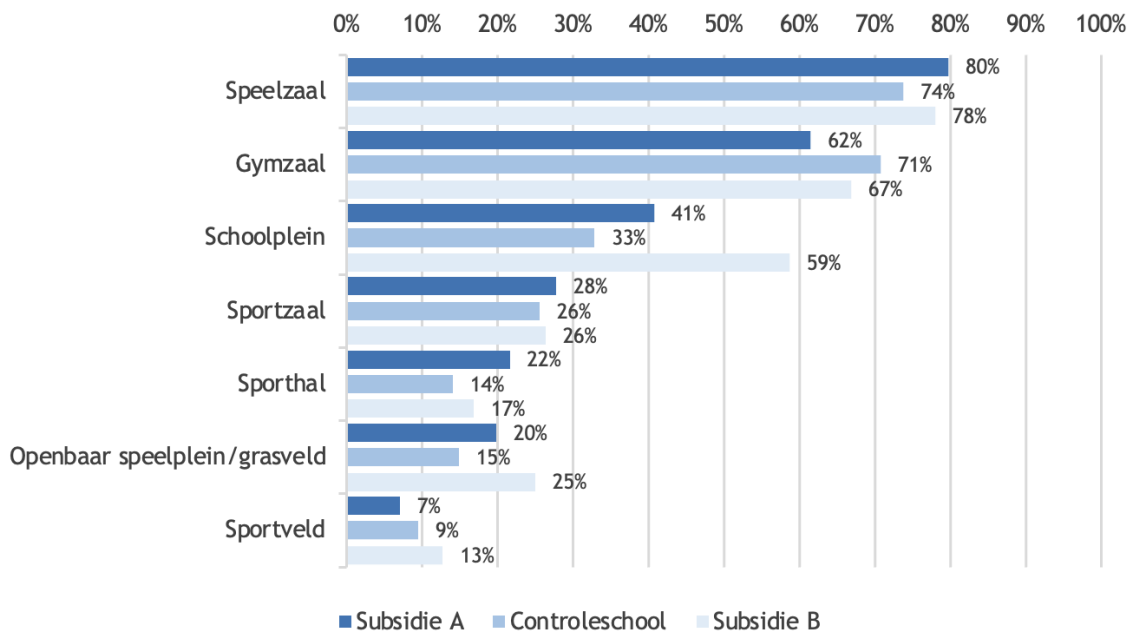
3.1.3 Van welke accommodaties wordt gebruikgemaakt? En waren er voldoende accommodaties?

Een meerderheid van de scholen maakte gebruik van speelzalen en gymzalen als accommodaties en gaf aan dat er voldoende accommodaties waren voor het huidige aanbod bewegingsonderwijs.

Speelzalen en gymzalen werden het vaakst gebruikt voor bewegingsonderwijs (figuur 3.5). Hierbij valt op dat subsidie A-scholen vaker gebruikmaakten van een speelzaal en minder vaak van een gymzaal vergeleken met controlescholen. Subsidie B-scholen maakten ook het vaakst gebruik van speelzalen en gymzalen; daarnaast maakten ze ook vaak gebruik van het schoolplein.

6. Groepsleerkrachten die ná 2005 afgestudeerd zijn aan de pabo en geen Leergang Bewegingsonderwijs gevolgd zijn automatisch bevoegd voor groep 1-2, maar niet voor groep 3 t/m 8.

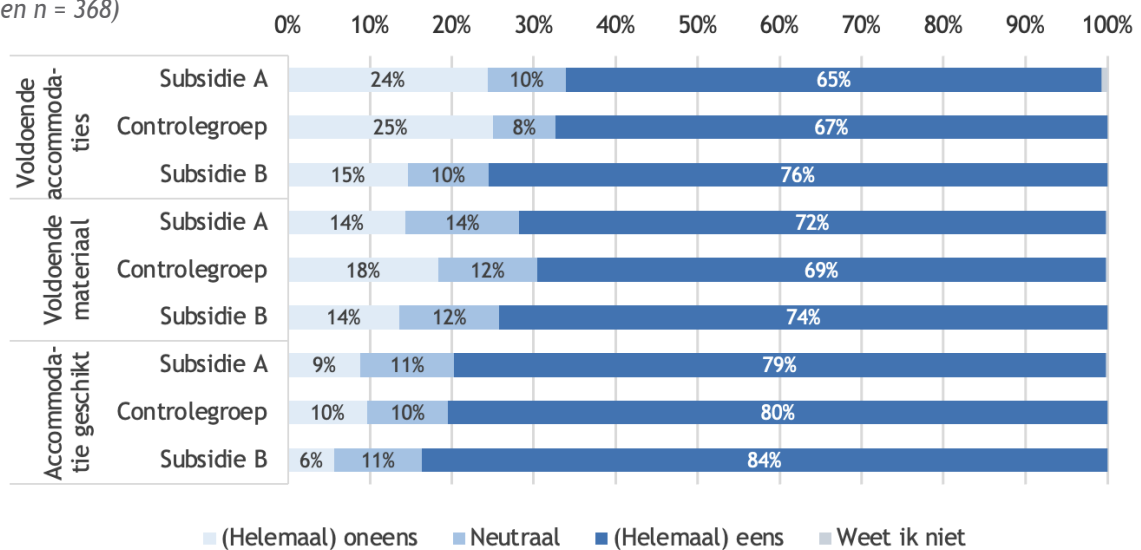
Figuur 3.5 Percentage dat structureel gebruik maakt van... (subsidie A-scholen n = 439, controlegroep n = 496, subsidie B-scholen n = 368)

Over het algemeen waren scholen voor de subsidieregeling tevreden met de accommodaties voor bewegingsonderwijs (figuur 3.6). Een meerderheid van de scholen gaf aan dat er voldoende accommodaties waren voor het huidige aanbod bewegingsonderwijs, dat er voldoende materiaal beschikbaar was in deze accommodaties en dat de meest gebruikte accommodatie geschikt was om goede lessen bewegingsonderwijs te verzorgen. Respondenten die het (helemaal) oneens waren met betreffende stellingen kregen de vraag dit punt toe te lichten. Bij de kwantiteit van de accommodaties gaven respondenten aan dat de accommodatie oud/verouderd is en niet aan de eisen voldoet, dat er te weinig zalen/accommodaties (beschikbaar) zijn (bijvoorbeeld omdat ze gedeeld worden met andere scholen/verenigingen), dat de accommodatie te klein is en/of dat deze te ver weg ligt.

Respondenten die het oneens waren met de stelling dat er voldoende materiaal beschikbaar was, lichtten hierop toe dat er onvoldoende materiaal aanwezig was of alleen een minimale basis, dat het materiaal verouderd, onveilig of slecht beheerd was en er te weinig of een slecht opgeruimde bergruimte was. Respondenten die het oneens waren met de stelling dat de meest gebruikte accommodatie geschikt was om goede lessen bewegingsonderwijs te verzorgen, schreven dat de accommodatie verouderd, te klein, onveilig en/of slecht onderhouden was, dat er beperkt materiaal aanwezig was en/of dat er sprake was van een slechte akoestiek.

Figuur 3.6 Beoordeling aanbod accommodaties (subsidie A-scholen n = 439, controlegroep n = 496, subsidie B-scholen n = 368)

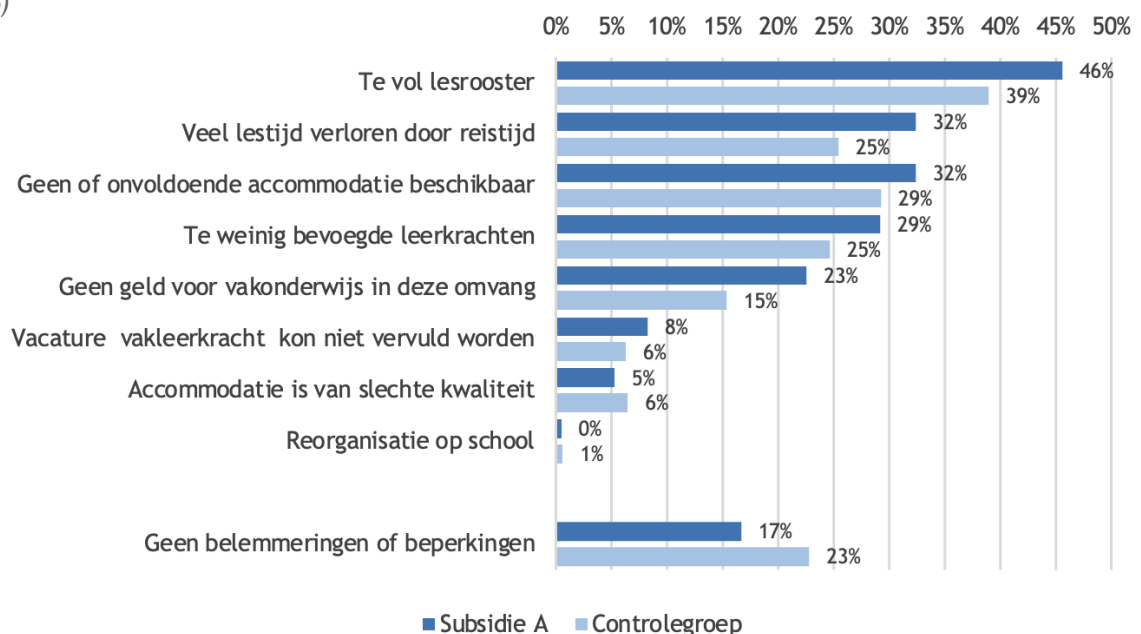

3.1.4 Tegen welke knelpunten loopt de school aan bij het realiseren van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs?

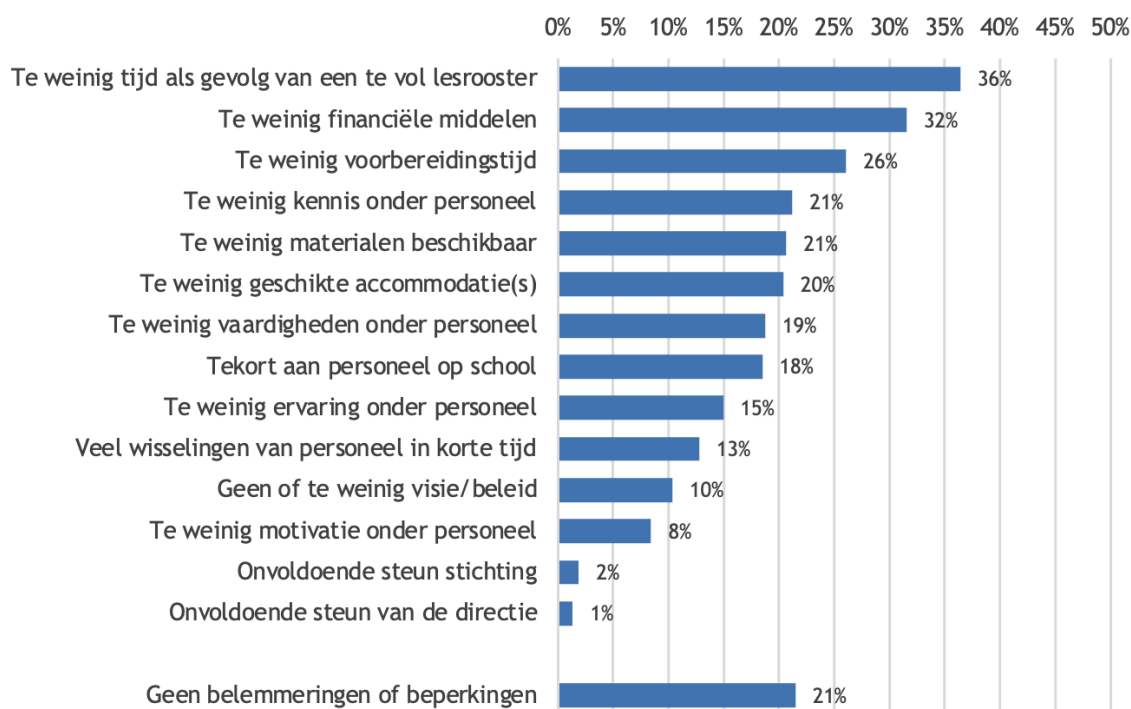
77 tot 83 procent van de scholen ervaarde belemmeringen of beperkingen bij het realiseren van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs. Knelpunten waar scholen tegenaan liepen hadden vooral te maken met een te vol lesrooster, te veel reistijd, onvoldoende beschikbaarheid van accommodaties, te weinig financiële middelen en te weinig voorbereidingstijd.

Subsidie A- en controlescholen kregen de vraag welke belemmeringen zij ervaren bij het aanbieden van negentig minuten bewegingsonderwijs. Ze gaven het vaakst aan dat een te vol lesrooster een belemmering is, gevolgd door het verlies van lestijd door reistijd en het feit dat er geen of onvoldoende accommodaties beschikbaar zijn (zie figuur 3.7). Figuur 3.8 toont de belemmeringen die subsidie B-scholen ervaarden bij het stimuleren van bewegen en sport op school. Hieruit blijkt dat scholen een te vol lesrooster wederom het vaakst als belemmering noemden. Te weinig financiële middelen en te weinig voorbereidingstijd werden ook vaak genoemd.

Figuur 3.7 Ervaren belemmeringen subsidie A en controlegroep (subsidie A-scholen n = 439, controlegroep n = 496)

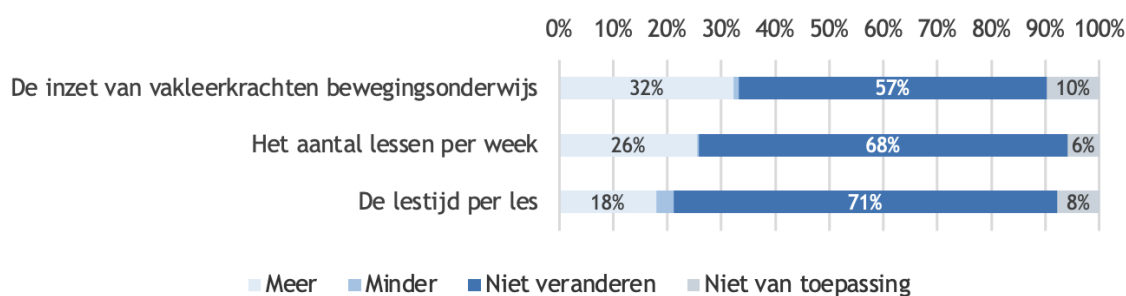

Figuur 3.8 Ervaren belemmeringen subsidie B (n = 368)

Aangezien het doel van de subsidie voor subsidie B-scholen kon variëren is aan deze scholen gevraagd wat de scholen wilden veranderen aan het bewegingsonderwijs (figuur 3.9). Hieruit bleek dat scholen het vaakst de inzet van vakleerkrachten bewegingsonderwijs wilden veranderen (32%), gevolgd door het aantal lessen per week (26%) en de lestijd per les (18%). Desondanks gaf de meerderheid van de scholen aan dat ze deze drie aspecten niet wilden veranderen.

Figuur 3.9 Wilt u iets veranderen aan het bewegingsonderwijs (subsidie B-scholen, n = 368)

Aan scholen is gevraagd of de procesbegeleider reeds werkzaam was op de school. Op ongeveer de helft van de subsidie A- en subsidie B-scholen was dit het geval. Een klein deel van de subsidie A- en B-scholen gaf aan dat er nog geen procesbegeleider aangesteld was. Meer informatie over de aanstelling van de procesbegeleider is te vinden in de bijlage (Figuur B6).

3.1.5 Wat is het doel van de aanvraag van de subsidie?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag is gebruik gemaakt van documentanalyse van de subsidieaanvragen die bestonden uit doelen en activiteiten. Bij onderdeel A van de subsidie was het realiseren van negentig minuten bewegingsonderwijs per week logischerwijs het meest gestelde doel.

Bij de doelen kon er een onderscheid gemaakt worden tussen doelen gericht op meer bewegen en doelen gericht op het verkrijgen van inzicht en het ontwikkelen van een visie op bewegingsonderwijs. Bij de activiteiten was er in de plannen een onderscheid tussen activiteiten op het gebied van voorbereiding, implementatie, evaluatie en borging, en samenwerking. Een belangrijke overkoepelende constatering is dat uit de subsidieaanvragen het onderscheid tussen doelen en activiteiten niet altijd duidelijk bleek. Zo bestond de beschrijving van de doelen naar het oordeel van de onderzoekers soms uit een opsomming van het in- en uitvoeren van bepaalde activiteiten en lijken in andere subsidieaanvragen zelfs geen doelen beschreven te zijn. De onderzoekers hebben keuzes gemaakt in wat de beschrijving van een doel is en wat de beschrijving van een activiteit is. Hierbij hielden we het volgende uitgangspunt aan: een doel is een beoogd resultaat; een activiteit is de uitvoering of organisatie van een bepaalde bezigheid die wordt ingezet om het doel te bereiken. Wat verder opviel is dat er grote verschillen zijn in het niveau van concreetheid waarmee de gestelde doelen en activiteiten zijn omschreven in de aanvragen.

Doelen gericht op meer beweging

Omdat er moest worden voldaan aan een nieuwe norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs voor alle leerlingen op de basisschool, is voor onderdeel A van de subsidie het realiseren van negentig minuten bewegingsonderwijs per week het meest gestelde doel. Sommige scholen stelden hierbij nog het doel dat één van beide of allebei de uren bewegingsonderwijs gegeven worden door een gespecialiseerde vakleerkracht (iemand met een ALO diploma). Andere scholen vonden het belangrijk dat in ieder geval een deel van het bewegingsonderwijs buiten plaatsvindt.

Voor onderdeel B van de subsidie kon er een onderscheid worden gemaakt tussen drie soorten doelen, waarbij opvalt dat cognitief leren en bewegen werden gezien als twee aparte zaken. Het bewegen zelf werd niet benoemd als leren bewegen, maar als bewegen op zich. De drie soorten doelen waren:

1. Doelen gericht op meer uren bewegingsonderwijs. Hierbij wordt vaak genoemd dat deze buiten, op het schoolplein en om de school heen plaats zouden moeten vinden.
2. Doelen gericht op bewegen tussen het leren door. Scholen willen dit bijvoorbeeld bereiken door leerlingen tussen de leermomenten door te laten bewegen (in de vorm van zogenaamde 'energizers').
3. Doelen gericht op het bewegen om te leren. De leerlingen bewegen tijdens de leermomenten. Zo helpt het bewegen bijvoorbeeld bij het automatiseren van de tafels of bij het leren van spelling. Het bewegen is hierbij niet alleen een doel, maar ook een middel.

De doelen in categorie 2 en 3 werden in mindere mate ook genoemd bij onderdeel A van de subsidie. Naast de doelen gericht op meer bewegen waren er verschillende scholen die als doel stelden dat kinderen fitter worden en een betere motoriek hebben. Voor deze scholen was het meer bewegen dus niet het doel, maar een middel.

Doelen gericht op inzicht en visie

Met name bij onderdeel A van de subsidie stelde een aantal scholen geen doelen op het gebied van meer bewegingsonderwijs. Deze scholen gaven aan de subsidie te gebruiken voor een 'voorfase' waarin meer bewegingsonderwijs werd voorbereid maar nog niet uitgevoerd. Zo stelden scholen bijvoorbeeld als doel om een uitgewerkte visie op bewegingsonderwijs te creëren, of om inzicht te verkrijgen in knelpunten rondom het realiseren van (voldoende) bewegingsonderwijs. Pas na deze eerste fase komen zij toe aan het daadwerkelijk realiseren van twee uren bewegingsonderwijs.

Activiteiten

De in de subsidieaanvragen beschreven activiteiten zijn in te delen in drie fasen van het proces rondom bewegingsonderwijs of bewegen door de dag heen: voorbereiding, implementatie en evaluatie.

Vorbereiding

In veel subsidieaanvragen stond het doen van een zogenaamde nulmeting beschreven. Hierbij werd een inventarisatie gedaan van de startsituatie: Wat wordt er nu gedaan aan bewegingsonderwijs? Wat zijn de huidige vaardigheden van de docenten? Wat is de capaciteit en kwaliteit van de accommodatie waar de lessen gegeven worden? Wat zijn behoeften, wensen en mogelijkheden voor de toekomst? Wat zijn de huidige knelpunten? Bij subsidieaanvragen voor onderdeel A ging het met name om de volgende vraag: Waarom lukt het niet om te voldoen aan de norm van negentig minuten bewegingsonderwijs per week? Bij subsidieaanvragen voor onderdeel B was er meer variatie omdat de doelen verder uiteenliepen. Op basis van de nulmeting/knelpuntenanalyse was het streven een plan op te stellen om tot meer bewegingsonderwijs te komen. Dit had in de subsidieaanvragen verschillende namen: een plan van aanpak, een beleidsplan, een jaarplan of een implementatieplan. Een volgende stap die werd omschreven is het creëren, formuleren en (door)ontwikkelen van een gedragen schoolvisie op bewegingsonderwijs.

Implementatie

Scholen beschreven verschillende activiteiten die gericht waren op het implementeren van de plannen. Eén van deze activiteiten was het doen van onderzoek naar verschillende mogelijkheden die bijdragen aan het realiseren van de gestelde doelen. Voorbeelden daarvan zijn:

- het onderzoeken en ontwikkelen van methodes en lesmateriaal voor de lessen bewegingsonderwijs;
- het onderzoeken en ontwikkelen van methodes en materiaal voor (meer) bewegen tijdens de pauzes;
- het onderzoeken of en welke openbare ruimten en schoolpleinen voldoen aan de eisen om buiten bewegingsonderwijs te geven;
- het onderzoeken van huidige accommodaties en het optimaliseren van het benutten van de beschikbaarheid van de accommodaties.

Naast deze verschillende vormen van onderzoek doen, gingen scholen ook aan de slag met het daadwerkelijk implementeren van activiteiten gericht op meer en/of beter bewegen op school. Er waren grote verschillen tussen de manieren waarop activiteiten rondom de implementatie werden omschreven. Verschillende scholen (met name voor onderdeel A van de subsidie) noemden ‘implementeren plan’ als activiteit en beschreven verder niet wat ze precies wilden doen. Andere scholen noemden specifieke voorbeelden van activiteiten.

Vooraf scholen die een aanvraag deden voor onderdeel B van de subsidie waren uitgebreider in het beschrijven van de activiteiten. Voor het bewegen tussen de reguliere lessen door werden activiteiten als energizers, beweegtussendoortjes of elke 45 minuten even bewegen genoemd. Vaak moesten dergelijke energizers nog wel ontwikkeld en gebundeld worden. Een specifieke activiteit die meerdere scholen inzetten is ‘The Daily Mile’. Hierbij wandelen of rennen de kinderen vijftien minuten per dag, buiten het reguliere bewegingsonderwijs om. Ook werd meer buitenspelen beschreven als activiteit om kinderen meer te laten bewegen. Voor het bewegend leren (het bewegen geïntegreerd in de lessen) wilden scholen de geïntegreerde beweegoefeningen ook vaak nog bedenken, ontwikkelen en bundelen.

Een andere activiteit die vaak naar voren kwam in de aanvragen is het bewegen tijdens de pauzemomenten. Scholen wilden bijvoorbeeld elke pauze een activiteit aanbieden passend bij de (doel) groep die op dat moment pauze heeft. Er werd dus ingezet op begeleid buitenspelen, waarbij beweging centraal stond. Een voorbeeld dat scholen hierbij noemden is het inzetten van een ‘Speelcoach’. Dit is een kind uit een van de hogere groepen, dat de jongere kinderen begeleidt bij bepaalde

beweegactiviteiten en -spellen tijdens de pauze. Nog een manier om aan te sporen tot meer bewegen in de pauze is het openen van een 'Sportbieb'. Dit is een fysieke plek in de school waar sport- en spelmaterialen uitgeleend kunnen worden, bijvoorbeeld om te gebruiken tijdens de pauzes.

Daarnaast zetten verschillende scholen ook activiteiten in zoals een sportdag of de Koningsspelen. Een andere manier om kinderen meer te laten bewegen is door vaker buiten de reguliere schooltijden om te bewegen. Scholen wilden daarvoor het buitenschoolse aanbod en bewegingsmogelijkheden buiten school vergroten. Scholen lieten kinderen bijvoorbeeld tijdens de lessen bewegingsonderwijs kennismaken met verschillende externe sportverenigingen, wat kinderen stimuleert om buiten schooltijd ook te sporten.

Evaluatie

Er waren grote verschillen in de uitwerking van de evaluatie van de plannen in de subsidieaanvragen. Verschillende scholen noemden 'evaluatie' als activiteit en wijdden hier verder niet over uit. Andere scholen beschreven hierbij of ze iedere maand evalueren, of bijvoorbeeld een keer per kwartaal, een keer per halfjaar of een keer per jaar. Qua inhoud van de evaluatie waren er ook grote verschillen tussen de subsidieaanvragen. Sommige scholen noemden formele evaluatiemomenten, waarbij er bijvoorbeeld met de teamleden of met de directie werd geëvalueerd of doelen zijn behaald, terwijl andere scholen evalueerden of kinderen meer en beter bewegen, bijvoorbeeld door de motorische ontwikkeling van kinderen te meten.

Samenwerking

Uit de subsidieaanvragen bleek dat het aangaan van samenwerkingen een belangrijk onderdeel is van de activiteiten die scholen gaan uitvoeren. Omdat samenwerking als activiteit niet specifiek was toe te delen aan één van de andere drie fases (voorbereiding, implementatie en evaluatie), wordt deze hier apart vermeld. Scholen beschreven in de subsidieaanvragen verschillende vormen van samenwerking met verschillende partijen:

- overleg met directeuren, schoolleiders en leerkrachten om draagvlak te creëren voor de plannen rondom bewegingsonderwijs;
- het creëren van een vakwerkgroep: deze vakgroep kan bestaan uit alle vakleerkrachten van verschillende scholen onder een bestuur, of uit alle vakleerkrachten in een bepaalde regio. In deze vakwerkgroep kunnen de vakleerkrachten kennis delen en hun eigen kennis up-to-date houden;
- overleg en samenwerking met de gemeente, vaak over de randvoorwaarden zoals de beschikbaarheid van accommodaties. Veel scholen hebben namelijk moeite met het vinden van beschikbare accommodaties om bewegingsonderwijs te geven;
- samenwerking met andere externe partijen, zoals sportverenigingen in de buurt of een buurtsportcoach;
- overleg met aanbieders sportaccommodaties, over de roostering en mogelijkheden van een sportaccommodatie voor het bewegingsonderwijs;
- het opzetten van een vorm van leerlingenparticipatie. De kinderen worden dan meegenomen in het ontwikkelen van bewegingsonderwijs;
- het opzetten van ouderparticipatie.

3.2 Onderzoeksvraag 2: Welke kenmerken (bijv. leerlingaantal, leerlingenpopulatie) hebben de scholen en de gemeente waar de school in staat?

Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag voerden we een deskresearch uit en analyseerden we data over de kenmerken van de deelnemende scholen en de gemeente waarin de scholen staan.

Veruit de meeste scholen (93% voormeting; 94% nameting) verzorgen regulier basisonderwijs. Het percentage (v)so-scholen is iets hoger onder de subsidie B-scholen, namelijk vijf procent ten opzichte van twee procent onder de subsidie A-scholen.

Het grootste deel van de deelnemende scholen is openbaar (26% voormeting; 33% nameting) of Rooms-Katholiek (31% voormeting; 25% nameting). Het percentage openbare scholen in de voormeting is hoger (30%) onder de subsidie B-scholen in vergelijking met de subsidie A-scholen (22%). Bij de subsidie B-scholen ligt ook het aandeel scholen met de denominatie Algemeen bijzonder wat hoger (10% voormeting; 12% nameting) dan bij de subsidie A-scholen (5% voormeting; 4% nameting). Het aandeel met een denominatie in de categorie Anders is daarentegen lager (5% voormeting; 6% nameting).

Tot slot liggen de meeste scholen in de provincie Gelderland (19% voormeting; 16% nameting), gevolgd door Noord-Brabant (15% voormeting; 16% nameting) en Zuid-Holland (12% voormeting; 18% nameting). Onder de subsidie A-scholen zijn relatief veel scholen uit Noord-Brabant (18% voormeting; 22% nameting) en in de nameting weinig uit Overijssel (6%) en Zuid-Holland (13%).

Tabel B1 in de bijlage geeft een uitgebreid overzicht van de achtergrondkenmerken van de gesubsidieerde scholen in dit onderzoek (subsidie A en B).

4 Resultaten nameting

In dit hoofdstuk staan de onderzoeksvragen centraal die we beantwoorden met behulp van de nameting aan het einde van de subsidieperiode en met de interviews met subsidiescholen en procesbegeleiders. Per onderzoeksvraag geven we aan welke van deze methode(n) is/zijn gebruikt.

Het gaat om de volgende onderzoeksvragen:

3. Wat hebben de procesbegeleiders gedaan om de doelen van de subsidieregeling te behalen?
4. In hoeverre maken de procesbegeleiders daarbij gebruik van de geboden ondersteuning door KVLO, PO-Raad, ALO Nederland en de VSG?
5. Met welke instanties, gemeenten, naburige scholen en/of andere organisaties hebben de procesbegeleiders verder samengewerkt?
6. Slagen de scholen erin om met ondersteuning van de procesbegeleiders de doelen van de subsidieregeling te behalen?
7. Welke voortgang maken scholen mét procesbegeleider t.a.v. het voldoen van negentig minuten bewegingsonderwijs in vergelijking met vergelijkbare scholen zonder procesbegeleider?
8. Welke voornemens hebben scholen na afloop van de subsidie met het verzorgen van goed en voldoende bewegingsonderwijs? Op welke manier verankeren de scholen met de procesbegeleiders het thema bewegingsonderwijs duurzaam in hun schoolbeleid?

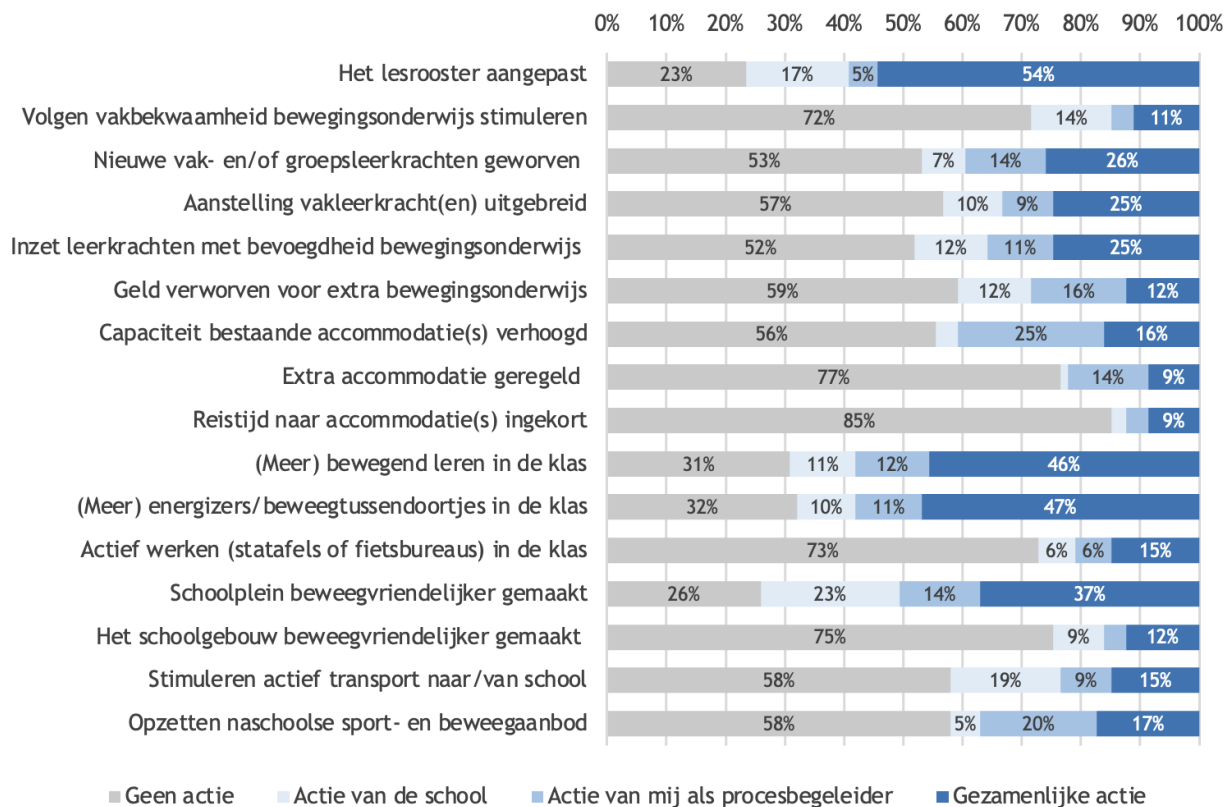
4.1 Onderzoeksvraag 3: Wat hebben de procesbegeleiders gedaan om de doelen van de subsidieregeling te behalen?

We hebben deze onderzoeksvraag beantwoord met behulp van de vragenlijst voor en interviews met procesbegeleiders.

Uit de vragenlijst blijkt dat 36 (72%) van de 87 procesbegeleiders waren aangesteld voor onderdeel A van de subsidiedoelstelling en 58 (67%) voor onderdeel B.

Figuur 4.1 geeft weer welke activiteiten er op de subsidiescholen zijn uitgevoerd. Opvallend is dat een meerderheid van de procesbegeleiders voor veel van de activiteiten aangaf dat er geen actie is ondernomen. Wat betreft aanpassing van het lesrooster, (meer) bewegend leren in de klas, (meer) energizers/beweegtussendoortjes in de klas en het beweegvriendelijker maken van het schoolplein is daarentegen op de meeste scholen wel actie ondernomen. De procesbegeleiders gaven aan dat dit vooral gezamenlijke acties van de school en de procesbegeleiders waren.

Figuur 4.1 In hoeverre zijn onderstaande taken door u uitgevoerd als procesbegeleider? (n=81)

De bevindingen uit de vragenlijst zijn ter verdieping ook besproken tijdens de interviews met de vijf procesbegeleiders. Zij gaven aan dat een aanpassing van het lesrooster op verschillende scholen nodig was om te kunnen voldoen aan de verplichting van negentig minuten bewegingsonderwijs (onderdeel A van de subsidie). Daarnaast waren alle procesbegeleiders betrokken bij het oplossen van het tekort aan vakleerkrachten. Dit werd in de meeste gevallen bewerkstelligd door (a) nieuwe vakleerkrachten te werven, maar ook door (b) contracturen van vakleerkrachten die reeds in dienst waren uit te breiden, (c) te stimuleren dat reeds aangestelde leerkrachten de leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs volgden, en (d) te helpen met het anders prioriteren van de begroting zodat er meer geld beschikbaar was voor de inzet van vakleerkrachten. Tenslotte werd vaak genoemd dat scholen hulp nodig hadden bij het oplossen van het accommodatietekort. In sommige gevallen konden de procesbegeleiders dit oplossen door samenwerkingen met andere scholen op te zetten en op die manier roostervragen op te lossen. Zij gaven echter ook aan dat het tekort aan accommodaties in sommige gevallen helemaal niet opgelost kon worden, of dat het ten koste ging van de lessen bewegingsonderwijs op het voortgezet onderwijs.

Voor het integreren van meer beweging door de dag heen in het curriculum (onderdeel B) gaven alle procesbegeleiders in de interviews aan dat zij als taak hadden te helpen om bewegend leren tijdens de reguliere lessen (vaker) te integreren. Op sommige scholen moest dit nog helemaal opgestart worden, terwijl dit op andere scholen al geborgd was in het schoolplan. De taken liepen dan ook uiteen van het maken van een plan en organiseren van studiedagen over het thema bewegend leren tot het aanschaffen van materialen voor de lessen en het stimuleren van bewegend leren in klassen, waar dit nog niet of minder werd toegepast. Daarnaast gaven enkele procesbegeleiders aan dat zij zich bezighielden met het beweegvriendelijker maken van het schoolplein. Dit gebeurde veelal als onderdeel van andere subsidies, maar de procesbegeleider kon hier dankzij deze subsidie wel tijd aan besteden. De energizers die in de kwantitatieve vragenlijst naar voren kwamen, werden in de interviews niet benoemd.

Ervaringen van de procesbegeleiders

Over het algemeen waren respondenten tevreden over hun start als procesbegeleider. Veruit de meeste procesbegeleiders achtten zichzelf in staat de verschillende activiteiten als procesbegeleider uit te voeren en gaven aan over voldoende kennis te beschikken om als procesbegeleider te werken. Daarnaast was het voor een meerderheid van de procesbegeleiders helder welke activiteiten ze in welke volgorde moesten uitvoeren. Ook gaf meer dan de helft van de procesbegeleiders aan alle informatie tot hun beschikking te hebben die nodig was om goed te kunnen werken. Een overzicht van hoe de procesbegeleiders zich voorbereid voelden op hun taak als procesbegeleider is te vinden in de bijlage (Figuur B7). Verder was een meerderheid van de procesbegeleiders tevreden over de randvoorwaarden voor het kunnen uitvoeren van hun taken als procesbegeleider (zie bijlage, Figuur B8).

Aan de procesbegeleiders is in de vragenlijst gevraagd welke helpende en belemmerende factoren zij ervaren bij het bereiken van de doelstellingen van hun werk als procesbegeleider. Ze gaven het vaakst aan dat de beschikbare ruimte in het rooster een belemmering was, gevolgd door de benodigde reistijd naar de accommodatie, de beschikbaarheid van bevoegde leerkrachten en financiële middelen binnen de school. Steun door de directie en het bestuur/de stichting en motivatie onder het personeel op school noemden zij het meest als helpende factoren. Een overzicht van helpende en belemmerende factoren is opgenomen in de bijlage (Figuur B9).

Net als in de vragenlijst noemden procesbegeleiders in de interviews beperkte ruimte in het rooster, reistijd naar de accommodatie, beperkte beschikbaarheid van vakleerkrachten en financiële middelen als belemmeringen. Daarnaast noemden zij het tekort aan accommodaties en de wisselende kwaliteit ervan als belemmerende factoren. Net als in de vragenlijst noemden de procesbegeleiders vooral gebrek aan motivatie van het schoolpersoneel als belemmerende factor. Zoals een aantal procesbegeleiders beschreef waren er 'veel verschillende thema's waar ze zich mee bezig moeten houden', 'waren er nog 100.000 andere dingen belangrijk' en 'hadden ze het gevoel dat ze al veel moesten doen'.

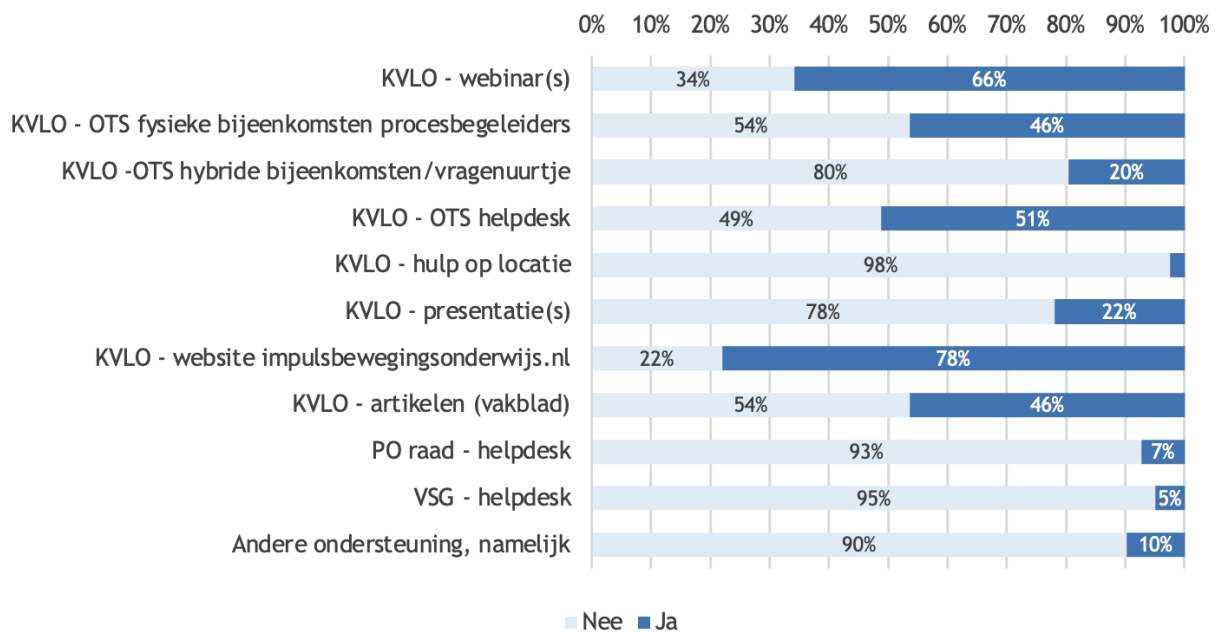
Tegelijkertijd benadrukten de procesbegeleiders in de interviews dat een deel van deze uitdagingen niet op zichzelf staan, maar sterk samenhangen met de visie en het beleid van de school op bewegen. Wanneer bewegen een structureel onderdeel is van de schoolvisie en het bestuur dit ook uitdraagt, krijgt het thema bewegen vaker prioriteit en staat het personeel er eerder achter. Volgens de procesbegeleiders is echter wel een lange adem nodig om deze mindset te veranderen en bewegingsonderwijs een structurele prioriteit te maken. Het hele team meekrijgen en hen nieuwe dingen laten proberen is essentieel. Pas wanneer leerkrachten de successen van hun inspanningen ervaren ontstaat er draagvlak en groeit de motivatie, maar dit kost wel tijd.

4.2 Onderzoeksvraag 4: In hoeverre maken de procesbegeleiders daarbij gebruik van de geboden ondersteuning door KVLO, PO-Raad, ALO Nederland en de VSG?

We hebben deze onderzoeksvraag beantwoord met behulp van de vragenlijst voor procesbegeleiders.

Ongeveer de helft van de procesbegeleiders (49%) heeft ondersteuning gekregen van de KVLO, PO-raad of VSG bij hun werk als procesbegeleider. 46 procent heeft géén ondersteuning van deze partijen gekregen en vijf procent van de procesbegeleiders zei niet te weten of zij bij hun werk als procesbegeleider ondersteuning hebben gekregen. Er waren grote verschillen in de mate waarin procesbegeleiders verschillende soorten ondersteuning en hulpmiddelen gebruikten (figuur 4.2). Procesbegeleiders maakten het meest gebruik van de website van KVLO (78%), gevolgd door de KVLO webinar(s) (66%) en de OTS helpdesk (51%). Van de helpdesk van de PO-raad (7%) en VSG (5%) en van hulp op locatie door KVLO (2%) maakten ze daarentegen nauwelijks gebruik. Andere ondersteuning die procesbegeleiders aangaven te gebruiken zijn andere landelijke procesbegeleiders, de contactpersoon van de provincie en de helpdesk van de KVLO.

Figuur 4.2 Welke ondersteuning/hulpmiddelen heeft u gekregen/gebruikt? (n=41)

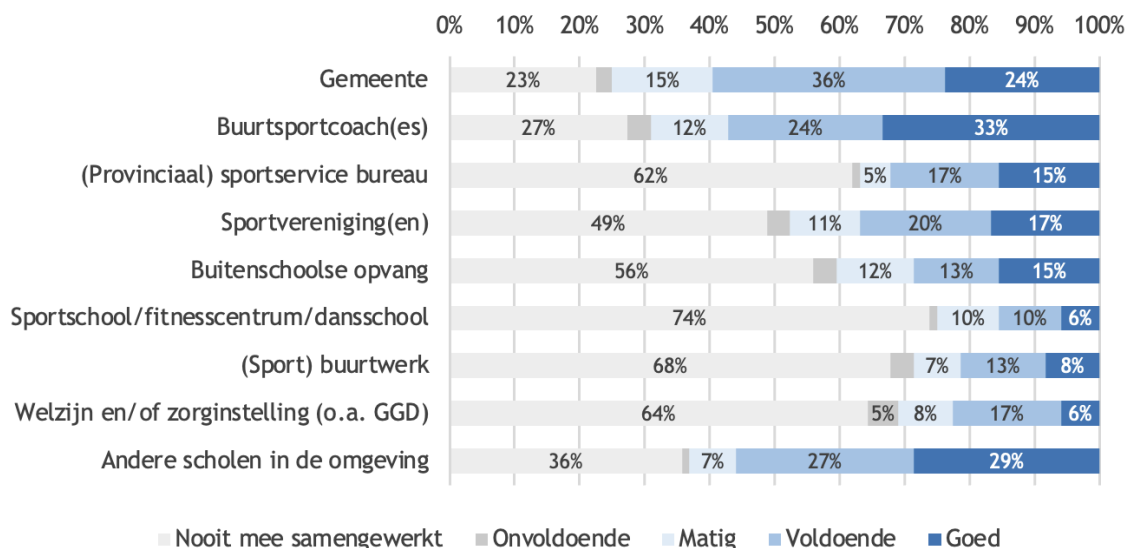

4.3 Onderzoeksvraag 5: Met welke instanties, gemeenten, naburige scholen en/of andere organisaties hebben de procesbegeleiders verder samengewerkt?

We hebben deze onderzoeksvraag beantwoord met behulp van de vragenlijst voor en interviews met procesbegeleiders.

Figuur 4.3 laat zien met welke lokale partners de procesbegeleiders hebben samengewerkt om het doel van de subsidieregeling te realiseren, en hoe zij deze samenwerking hebben ervaren. Procesbegeleiders werkten het meest samen met gemeenten, buurtsportcoaches, andere scholen in de omgeving (po, vo, mbo, hbo) en sportverenigingen. Een aantal respondenten noemde nog aanvullende samenwerkingspartners. Andere partners waren bijvoorbeeld organisaties als BeweegWijs en Alles in Beweging. De procesbegeleiders ervoeren de meeste samenwerkingen met lokale partners als voldoende of goed.

Figuur 4.3 Met welke lokale partners heeft u samengewerkt om het doel van de subsidieregeling te realiseren, en hoe heeft u deze samenwerking ervaren? (n=84)

In de verdiepende interviews hebben de scholen en procesbegeleiders de samenwerking op lokaal niveau (met gemeenten, buurtsportcoaches, andere basisscholen, en sportverenigingen) nader toegelicht. De samenwerking met gemeenten richtte zich voornamelijk op financiële zaken, de beschikbaarheid van accommodaties en de aanschaf van materialen. Buurtsportcoaches speelden vooral een rol bij het vinden van bevoegde leerkrachten en het aanbieden van naschoolse beweegmogelijkheden. Daarnaast ondersteunden zij scholen bij bredere gezondheidsthema's zoals voeding, door bijvoorbeeld advies te geven over gezonde pauzesnacks en door incidentele activiteiten zoals de waterchallenge te organiseren. Scholen werkten onderling samen om roosters op elkaar af te stemmen zodat er zo efficiënt mogelijk gebruik werd gemaakt van de accommodaties. Daarnaast werkten zij ook samen om nieuwe sportfaciliteiten zoals een sportveld aan te vragen en om gezamenlijke toernooien te organiseren. Een enkele keer noemden scholen en procesbegeleiders een samenwerking met de lokale mbo- of hbo-sportopleidingen. Deze samenwerking bestond meestal uit het uitwisselen van kennis of het inzetten van studenten om het bewegingsonderwijs te ondersteunen. De samenwerking met sportverenigingen bestond onder andere uit het samen organiseren van incidentele activiteiten zoals de Koningsspelen, sportdagen en clinics.

Scholen en procesbegeleiders waardeerden de meeste samenwerkingen als voldoende tot goed. Wel gaven ze aan dat processen binnen de gemeente vaak traag verliepen, waardoor het lang duurde voordat er concrete stappen werden gezet. Veel van de genoemde samenwerkingen bestonden al voor de subsidie, maar konden door de inzet van de procesbegeleider geïntensiveerd worden. In sommige gevallen zorgde de procesbegeleider ervoor dat er nieuwe samenwerkingen ontstonden.

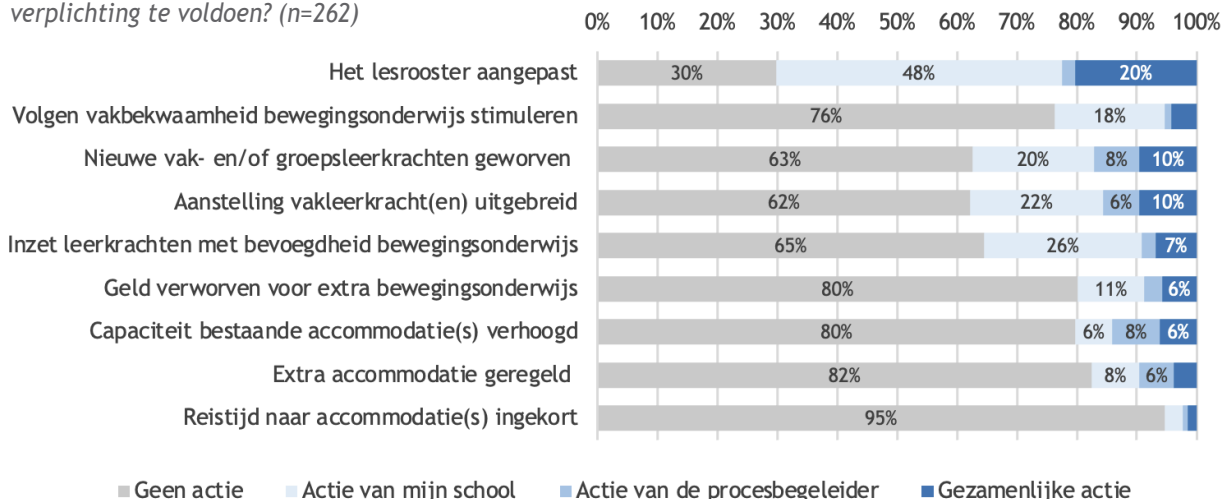
4.4 Onderzoeksvraag 6: Slagen de scholen erin om met ondersteuning van de procesbegeleiders de doelen van de subsidieregeling te behalen?

We hebben deze onderzoeksvraag beantwoord op basis van vragenlijst bij de nameting en interviews met zowel subsidie A-, controle- en subsidie B-scholen, als de vragenlijst voor en interviews met de procesbegeleiders.

De scholen slagen er deels in om met ondersteuning van de procesbegeleider de doelen van de subsidieregeling te behalen. Uit de vragenlijst bleek dat controlescholen weinig activiteiten hebben ondernomen om aan de wettelijke verplichting van negentig minuten bewegingsonderwijs te voldoen. Deze scholen zetten vooral in op vakbekwaam personeel. Dit deden ze door groepsleerkrachten de leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs laten volgen, het werven van nieuwe vak- en/of groepsleerkrachten voor bewegingsonderwijs en het uitbreiden van de aanstellingen van vakleerkrachten. Meer informatie over wat er op controlescholen is gedaan om aan de wettelijke verplichting te voldoen is te vinden in de bijlage in Figuur B11.

In vergelijking met controlescholen werden er op subsidie A-scholen meer activiteiten uitgevoerd om aan de wettelijke verplichting te voldoen (figuur 4.4). Het vaakst pasten zij het lesrooster aan; dit werd vooral uitgevoerd door de school zelf (48%) of gezamenlijk door de school en de procesbegeleider (20%). Deze activiteit werd daarmee vaker uitgevoerd op subsidie A-scholen dan op controlescholen. Controlescholen zetten daarentegen meer in op het stimuleren van leerkrachten om een vakbekwaamheid voor bewegingsonderwijs halen.

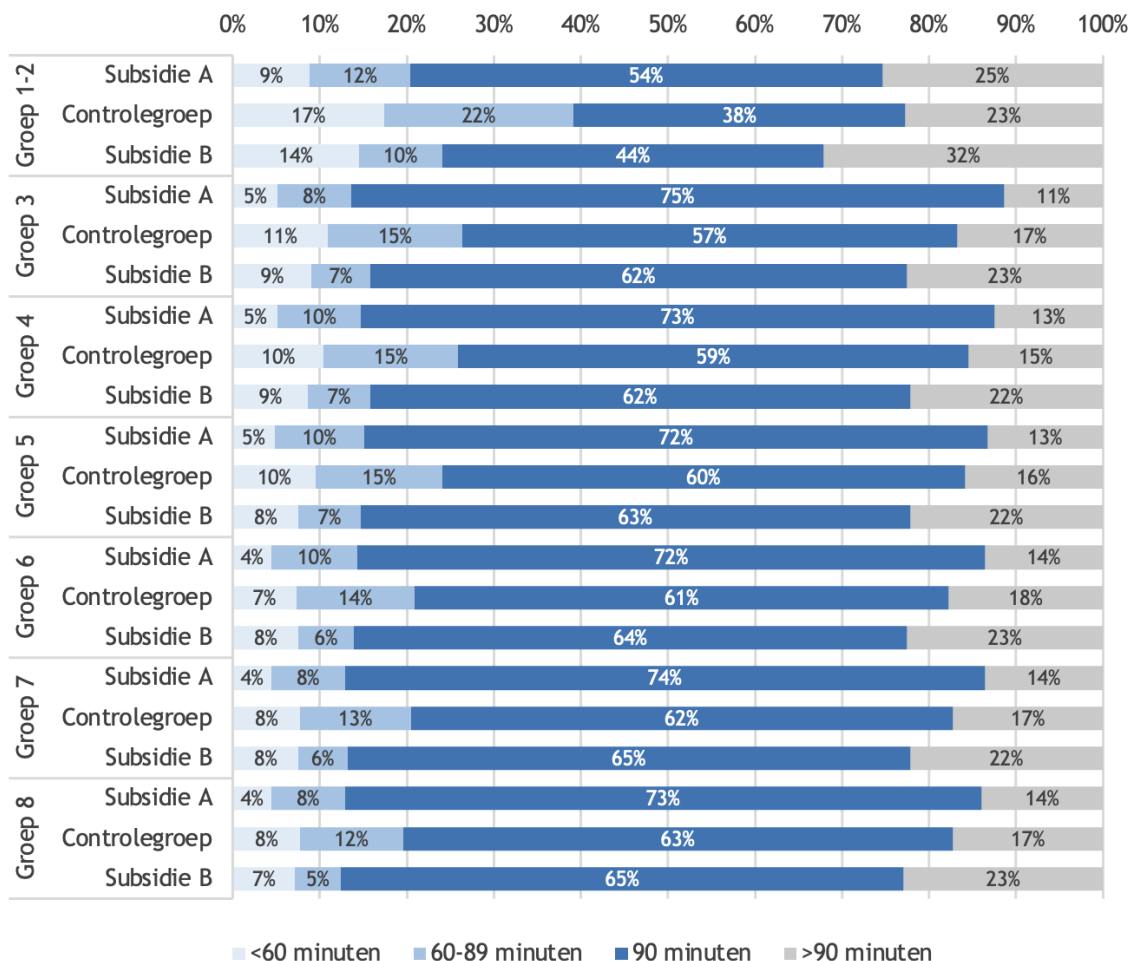
Figuur 4.4 Wat is op uw school (met of zonder hulp van de procesbegeleider) gedaan om aan de wettelijke verplichting te voldoen? (n=262)

Beschikbare lestijd bewegingsonderwijs na de subsidieregeling

Figuur 4.5 toont de ingeroosterde lestijd voor bewegingsonderwijs per week in de groepen 1 tot en met 8 per type school. Nog niet alle scholen voldeden bij de nameting aan de nieuwe norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs voor alle leerlingen. Wel valt op dat subsidie A- en subsidie B-scholen vaker aan deze norm voldeden dan de scholen in de controlegroep die geen subsidie hebben gekregen. Dit gold voor de ingeroosterde lestijd in alle groepen (groep 1 tot 8).

Figuur 4.5 Ingeroosterde lestijd per week voor bewegingsonderwijs in groep 1-8 (subsidie A-scholen n = 272, controlegroep n = 220, subsidie B-scholen n = 266)

Net als bij de ingeroosterde lestijd per week zien we dat scholen uit de controlegroep minder vaak voldeden aan de norm van negentig minuten bewegingsonderwijs per week in alle groepen dan de scholen die subsidie (A of B) hebben ontvangen. Een meerderheid van de scholen (zowel subsidie A- en B- als controlescholen) gaf negentig minuten bewegingsonderwijs per week in alle groepen. Een uitgebreider beeld van het aantal lessen bewegingsonderwijs per week voor de groepen 1 tot en met 8 per type school is te vinden in de bijlage in Figuur B12.

Sport- en beweegactiviteiten naast bewegingsonderwijs na de subsidieregeling

Naast het bewegingsonderwijs kunnen scholen leerlingen ook op andere manieren laten bewegen. In de bijlage in Figuur B13 is de frequentie te zien waarmee subsidie A-scholen sport- en beweegactiviteiten aanboden tijdens schooltijd, anders dan lessen lichamelijke opvoeding. Hoe vaak scholen dit soort activiteiten aanboden varieerde sterk. Zo bood zeventig procent van de scholen nooit schoolzwemmen en beweeginterventies (zoals The Daily Mile of Beweegwijs) aan. De meeste scholen boden daarentegen wel wekelijks of dagelijks beweegmomenten/energizers en bewegend leren aan. Sport- en beweegmomenten zoals sportdagen, de Koningsspelen en sportkennismakingslessen/clinics werden door scholen veelal enkele keren per jaar of maandelijks aangeboden (waarbij de Koningsspelen uiteraard maar eenmaal per jaar worden aangeboden).

Iets meer dan een derde (36%) van de subsidie A-scholen gaf aan dat de deelname aan sport- en beweegactiviteiten door leerlingen onder schooltijd veranderd is door het werk van de procesbegeleider. De meest genoemde reden hiervoor was dat de procesbegeleider extra beweegmomenten (bewegend leren, energizers, etc.) buiten de lessen bewegingsonderwijs gerealiseerd had. Daarnaast gaven veel scholen aan dat de kennis en vaardigheden van de procesbegeleider de sport- en beweegactiviteiten onder schooltijd

ten goede kwamen. Ook zorgde het werk van de procesbegeleider voor meer bewustwording en inzicht in het belang van bewegen, en voor een verbetering van de kwaliteit van de lessen bewegingsonderwijs. Volgens 43 procent van de scholen was de deelname aan sport- en beweegactiviteiten echter niet veranderd door de procesbegeleider en 21 procent zei niet te weten of de procesbegeleider hierin voor verandering had gezorgd.

In vergelijking met subsidie A-scholen boden controlescholen alle sport- en beweegactiviteiten minder frequent aan. De frequentie waarmee controlescholen hun leerlingen sport- en beweegactiviteiten aanboden tijdens schooltijd is te zien in de bijlage (figuur B14).

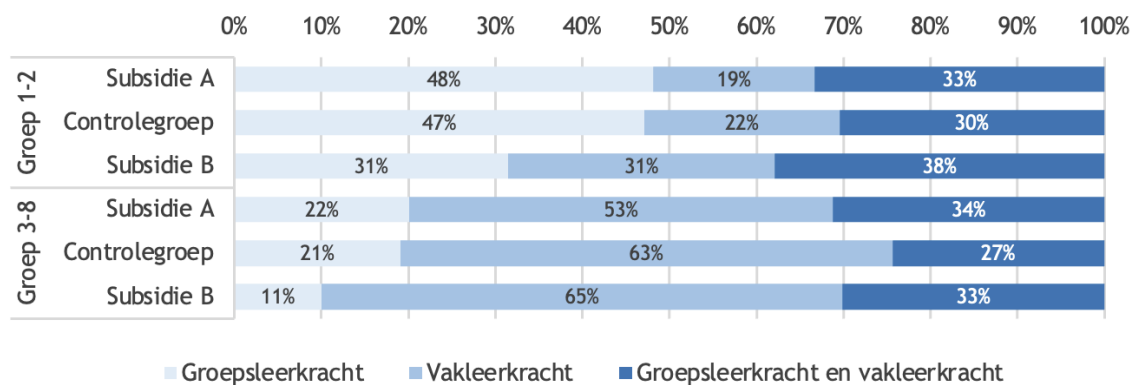
Het aanbod van sport- en beweegactiviteiten tijdens schooltijd op subsidie B-scholen (zie bijlage, figuur B15) week niet veel af van het aanbod op subsidie A-scholen. Zo boden ook subsidie B-scholen beweegmomenten/energizers en bewegend leren het vaakst dagelijks of wekelijks aan en organiseren ze sportdagen, de Koningsspelen en sportkennismakingslessen/clinics in de meeste gevallen enkele keren per jaar of maandelijks. Een meerderheid van de subsidie B-scholen bood schoolzwemmen en beweeginterventies nooit aan. Subsidie B-scholen gaven echter wel vaker dan subsidie A-scholen aan dat zij wekelijks of dagelijks activiteiten tijdens de pauze aanboden.

Bevoegdheid leerkracht(en) bewegingsonderwijs na de subsidieregeling

Figuur 4.6 laat zien welke bevoegdheid leerkrachten hadden die het bewegingsonderwijs op subsidie A-, subsidie B- en controlescholen in de groepen 1-2 en 3-8 verzorgden. Op subsidie A-scholen en scholen uit de controlegroep verzorgden groepsleerkrachten in groep 1-2 in bijna de helft van de gevallen het bewegingsonderwijs (respectievelijk 48% en 47%). Op subsidie A-scholen en controlescholen verzorgden groepsleerkrachten en vakleerkrachten in een derde van de gevallen het bewegingsonderwijs (respectievelijk 33% en 30%). Op de subsidie B-scholen verzorgden groepsleerkrachten en vakleerkrachten gezamenlijk vaker (38%) het bewegingsonderwijs dan een groepsleerkracht (31%) of een vakleerkracht (31%). In de groepen 3 tot en met 8 gaf een vakleerkracht het bewegingsonderwijs op een meerderheid van de scholen (zowel subsidie A-, B- als controlescholen).

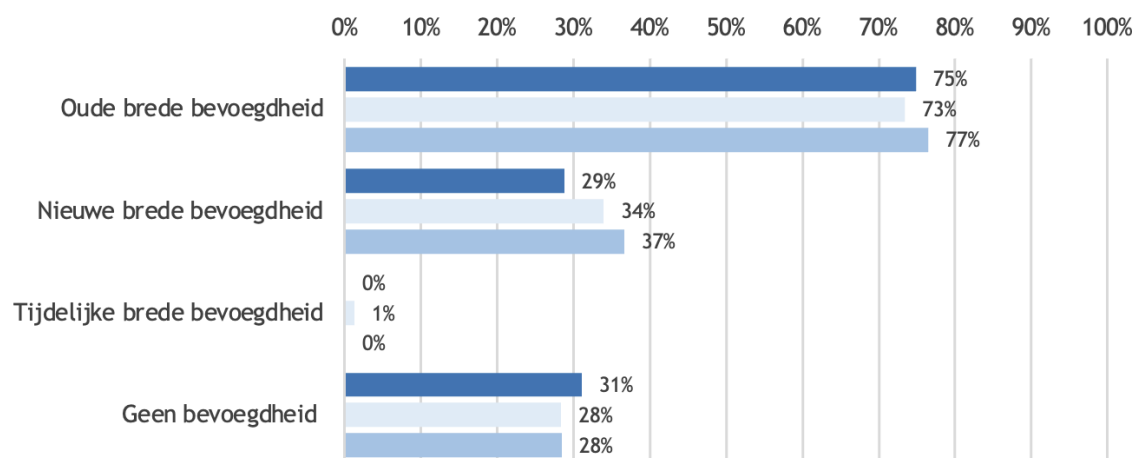
Vakleerkrachten bewegingsonderwijs waren meestal in dienst bij de eigen school/bestuur (zie bijlage, Figuur B16).

Figuur 4.6 Welke leerkrachten verzorgen het bewegingsonderwijs (subsidie A-scholen n = 272, controlegroep n = 220, subsidie B-scholen n = 266)

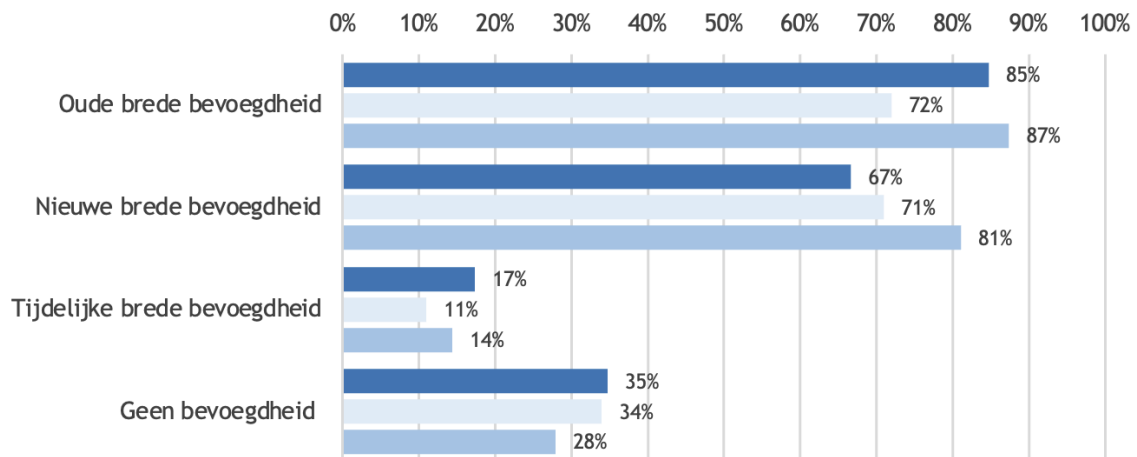

Aan de scholen is ook gevraagd welke bevoegdheid de groepsleerkrachten hadden die het bewegingsonderwijs verzorgden op school. In groep 1-2 hadden de meeste groepsleerkrachten de oude brede bevoegdheid (figuur 4.7). De verschillen tussen subsidie A-, subsidie B- en controlescholen waren hierbij klein. Het aandeel groepsleerkrachten met een oude brede bevoegdheid verschilde voor de groepen 3 tot en met 8 meer tussen de typen scholen (figuur 4.8). Zo had 85 procent van de leerkrachten op de subsidie A-scholen en 87 procent van de leerkrachten op de subsidie B-scholen een oude brede bevoegdheid, vergeleken met 72 procent van de leerkrachten op de controlescholen. Verder had een deel van de groepsleerkrachten in groep 1-2 de nieuwe brede bevoegdheid en was een deel niet gekwalificeerd voor het geven van bewegingsonderwijs. In de groepen 3 tot en met 8 hadden meer groepsleerkrachten een nieuwe brede bevoegdheid, voornamelijk op de subsidie B-scholen (81%). Ten slotte had een iets groter deel van de groepsleerkrachten in groep 3 tot en met 8 geen bevoegdheid dan in van die in groep 1-2, vooral bij de scholen met subsidie A (35%) en de controlescholen (34%).

Figuur 4.7 Indien leerkracht een groepsleerkracht was: welke bevoegdheid voor groep 1-2 (subsidie A-scholen n = 272, controlegroep n = 220, subsidie B-scholen n = 266)

Figuur 4.8 Indien leerkracht een groepsleerkracht was: welke bevoegdheid voor groep 3-8 (subsidie A-scholen n = 272, controlegroep n = 220, subsidie B-scholen n = 266)

Tevredenheid van scholen met de procesbegeleider

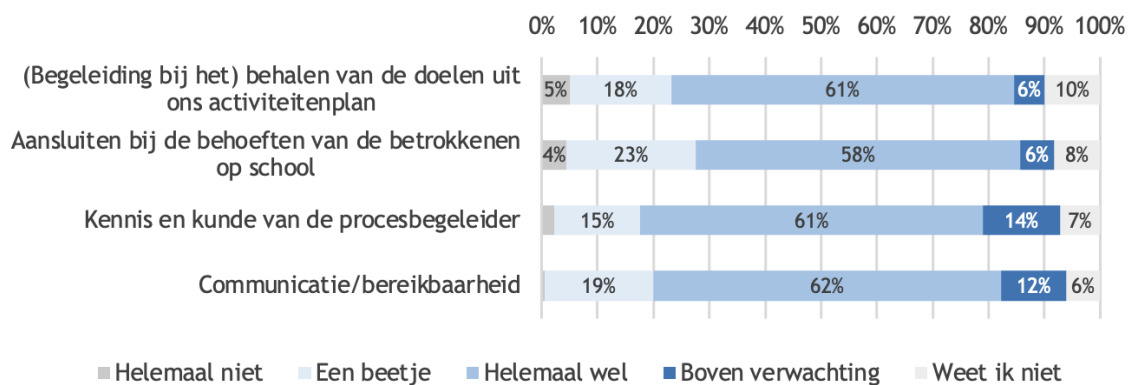
Een meerderheid (69%) van de subsidiescholen (subsidie A) heeft een procesbegeleider gevonden. 67 procent van deze procesbegeleiders was nog niet werkzaam op school vóór 1 januari 2022, en werd dus aangesteld na de invoering van de subsidieregeling. 23 procent van de procesbegeleiders was hiervoor al wel werkzaam op de school. Van de overige tien procent van de procesbegeleiders wist de respondent van de school niet wanneer deze was aangesteld. Vaak bekleedde de procesbegeleider ook nog andere functies (72%), zoals vakleerkracht bewegingsonderwijs (33%) of buurtsportcoach/combinatiefunctionaris sport (11%).

In de vragenlijst is aan subsidie A-scholen gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met de stelling dat het realiseren van negentig minuten bewegingsonderwijs door de hulp van de procesbegeleider makkelijk te realiseren was. Van de 181 scholen was ongeveer een kwart (26%) het hier (helemaal) mee oneens, dertig procent stond hier neutraal in en veertig procent was het hier (helemaal) mee eens. Daarnaast gaf drie procent van de scholen aan niet te weten of het implementeren van negentig minuten bewegingsonderwijs makkelijk te realiseren was door de hulp van de procesbegeleider.

De respondenten is gevraagd om hun antwoord toe te lichten. Uit de open antwoorden bleek dat het voor sommige scholen, ondanks de hulp van de procesbegeleider, lastig was om negentig minuten bewegingsonderwijs te realiseren. Dit had veelal te maken met praktische omstandigheden, zoals het feit dat veel scholen niet over een eigen sporthal beschikten en een beperkt aantal sporthallen in de buurt waar scholen dan naar uit moesten wijken. Daarnaast ging er veel tijd verloren aan de reis van school naar de sportaccommodatie. Scholen gaven aan dat zij in deze kostbare onderwijstijd prioriteit gaven aan het onderwijzen van basisvaardigheden zoals rekenen en taal. Ook hadden sommige scholen te volle lesroosters, waardoor er geen ruimte was om meer lessen bewegingsonderwijs aan te bieden. Ten slotte liepen scholen er tegenaan dat zij niet altijd voldoende bevoegde leerkrachten in huis hadden.

Figuur 4.9 laat zien in hoeverre de procesbegeleiders voldeden aan de verwachtingen van scholen wat betreft het behalen van doelen, aansluiting bij behoeften, kennis en kunde en communicatie/bereikbaarheid. Op al deze aspecten gaven de meeste scholen aan dat de procesbegeleider helemaal voldeed aan hun verwachtingen.

Figuur 4.9 In hoeverre voldeed de procesbegeleider aan de verwachtingen? (n=181)

Ook is in de vragenlijst aan de scholen gevraagd om hun procesbegeleider met een rapportcijfer te beoordelen. Scholen gaven hun procesbegeleider voor de aspecten communicatie, bereikbaarheid, begeleiding en kennis/expertise gemiddeld een ruim voldoende (>7).

Alle geïnterviewden vanuit subsidie A- en subsidie B-scholen waren tevreden over hun procesbegeleider. Zo noemde een school dat het maatwerk volledig aan hun verwachtingen voldeed en gaf een andere school aan dat de kennis en expertise van de procesbegeleider hielpen bij het maken van weloverwogen keuzes, zonder twijfel aan de kwaliteit daarvan. De ervaringen met de communicatie met en bereikbaarheid van de procesbegeleider waren wisselender. Regelmatig werd genoemd dat de procesbegeleider voor meerdere scholen binnen één stichting of in verschillende gemeentes werkte, waardoor hij of zij niet altijd bij vergaderingen aanwezig kon zijn of soms vertraagd reageerde op vragen.

Meerwaarde van de procesbegeleider

Van alle interventiescholen gaf 61 procent in de vragenlijst aan dat de procesbegeleider van meerwaarde was voor het bereiken van hun doelstellingen. Zo gaven scholen aan de begeleiding en ondersteuning bij het proces door de procesbegeleider te waarderen: procesbegeleiders hadden namelijk vaak een coördinerende en adviserende rol. Daarnaast waren scholen blij met de impuls aan het bewegingsonderwijs op hun school door de praktische inzet van de procesbegeleiders. Ook vonden zij de kennis en kunde van de procesbegeleiders van toegevoegde waarde. Twaalf procent vond de procesbegeleider echter niet van meerwaarde voor hun school en 27 procent staat hier neutraal tegenover. Hierbij werd vooral genoemd dat de doelen niet konden worden bereikt door de inzet van de procesbegeleiders. Een aantal scholen gaf daarnaast aan dat de procesbegeleider op een aantal externe factoren en belemmeringen (lerarentekort, te weinig geld, tekort aan accommodaties) geen invloed had, waardoor de gewenste resultaten uitbleven.

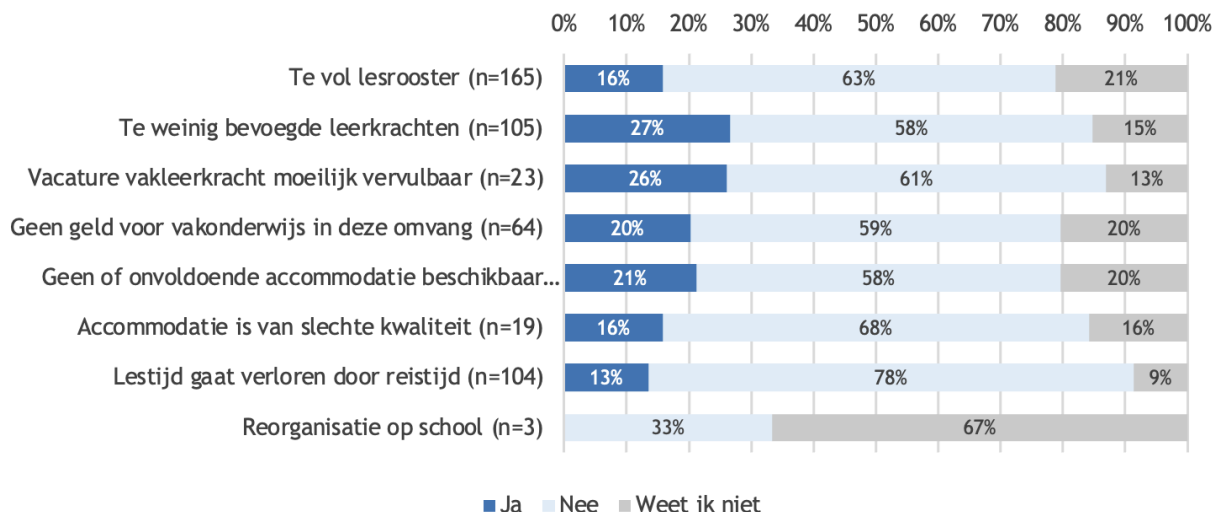
Ook tijdens de verdiepende interviews gaven de meeste geïnterviewde scholen aan een duidelijke meerwaarde van de procesbegeleider te zien. Zij noemden dat de procesbegeleider hen ontzorgde. Scholen vonden het prettig dat er één persoon was die zich volledig richtte op het stimuleren van beweging en daardoor werk uit handen nam bij de rest van het personeel, zowel voor het opdoen van ideeën en bedenken van activiteiten als in de praktische uitvoering ervan. Daarnaast gaven scholen aan tevreden te zijn omdat de procesbegeleider concrete resultaten wist te behalen. Scholen waardeerden ook het nieuwe perspectief en de kennis van de procesbegeleider en vonden het waardevol om te sparren met iemand die ervaring had op meerdere scholen en daardoor inzichten kon delen en/of vergelijken.

Opvallend was dat de geïnterviewde subsidie A- en subsidie B-scholen verschillend spraken over de meerwaarde van de procesbegeleider. Bij subsidie A-scholen zagen vijf van de acht geïnterviewden een duidelijke meerwaarde van de procesbegeleider, terwijl drie scholen aangaven deze niet te ervaren. Zij benadrukten dat de procesbegeleider zich wel had ingespannen, maar dat belemmeringen zoals een tekort aan accommodaties, lange reistijden naar accommodaties, slechte kwaliteit van accommodaties en de moeite om vakleerkrachten te vinden niet konden worden opgelost. Bij subsidie B-scholen was het beeld unaniem positief: alle zeven geïnterviewden vonden dat de procesbegeleider een duidelijke meerwaarde had.

Aan de subsidie A-scholen is gevraagd of er afgelopen schooljaar belemmeringen of beperkingen, die zij ervaren voordat de procesbegeleider op school kwam, zijn weggenomen door de inzet van de procesbegeleider (figuur 4.10). Procesbegeleiders hebben volgens de scholen vooral belemmeringen of beperkingen met betrekking tot een tekort aan bevoegde leerkrachten (27%) en moeilijk vervulbare vacatures (26%) weg kunnen nemen. Dankzij de procesbegeleiders zijn er namelijk meer bevoegde leerkrachten aangesteld op scholen door het aannemen van extra bevoegde leerkrachten, de inzet van vakdocenten en het stimuleren van interne opleidingen zodat meer leerkrachten bevoegd zijn om lessen bewegingsonderwijs te verzorgen. Daarnaast pakten de procesbegeleiders het probleem van een te vol lesrooster veelal aan door de lestijd anders in te delen, waardoor het rooster efficiënter werd. En mede door subsidies en gelden zoals werkdrukmiddelen vingen scholen de financiële tekorten op.

Procesbegeleiders hebben verder door overleg en afstemming met gemeenten, aanbieders van sportaccommodaties en andere scholen gezorgd voor meer accommodaties.

Figuur 4.10 Zijn er belemmeringen of beperkingen door de inzet van de procesbegeleider het afgelopen schooljaar weggenomen?

Aan de scholen is tot slot gevraagd welk soort ondersteuning het best passend was geweest om de doelstellingen van de school te bereiken. Bijna de helft (49%) van de scholen gaf aan dat ondersteuning in de vorm van financiële middelen voor meer personeel beter passend was geweest dan deze middelen te gebruiken voor de inzet van een procesbegeleider. 29 procent had liever een verbetering of uitbreiding van de voorzieningen en faciliteiten, zoals sportaccommodaties, als ondersteuning gezien. Eén op de zeven scholen (14%) vond dat ondersteuning door een procesbegeleider (dus zoals nu is gebeurd) het meest passend was om de doelstellingen te bereiken. Daarnaast droegen scholen nog andere opties aan; zij hadden bijvoorbeeld graag gezien dat er meer bevoegde vakdocenten beschikbaar kwamen omdat zij kampen met lerarentekorten, dat zij financieel ondersteund werden om zowel voldoende vakdocenten als accommodaties te kunnen realiseren en dat er verbindingen waren aangegaan met sportverenigingen om zo het naschoolse aanbod te versterken.

4.5 Onderzoeksvraag 7: Welke voortgang maken scholen mét procesbegeleider t.a.v. het voldoen aan negentig minuten bewegingsonderwijs in vergelijking met vergelijkbare scholen zonder procesbegeleider?

Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag is gebruikgemaakt van de informatie uit de vragenlijst (voor- en nameting) voor de scholen met subsidie A en voor controlescholen.

Subsidiescholen maken meer voortgang ten aanzien van het voldoen aan negentig minuten bewegingsonderwijs dan controlescholen. Daar gaan we hieronder nader op in.

Omdat alle scholen sinds schooljaar 2023/2024 aan de norm moeten voldoen was het vooraf al voorstelbaar dat alle scholen, ongeacht de subsidie, dichterbij de realisatie van de urennorm zouden komen in vergelijking met de start van de subsidieperiode. Om het effect van de interventie (subsidie voor de inzet van een procesbegeleider) te onderzoeken is daarom gebruik gemaakt van een difference-in-difference design. Hierbij is op twee tijdstippen een meting gedaan bij de subsidiegroep en de controlegroep, waardoor de verschillen in ontwikkelingen tussen beide groepen geanalyseerd kunnen worden. Voordat het effect van de interventie wordt beschreven, worden eerst de resultaten van de voormeting en de nameting beschreven.

In de voormeting hebben 1.047 controlescholen de vraag beantwoord over de ingeroosterde lestijd per week (in minuten) per groep voor bewegingsonderwijs. Daarvan voldeden 513 scholen (49%) al aan de norm van minimaal negentig minuten per groep. Van de 451 deelnemende subsidiescholen voldeden naar verhouding minder scholen al aan de norm, namelijk 154 scholen (34%). Scholen die al minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs per groep aanboden zijn niet meegenomen in de analyse van het interventie-effect. Daarnaast zijn vijf subsidiescholen en 56 controlescholen niet meegenomen omdat ze de voormeting-vragenlijst niet volledig hadden ingevuld.

Tabel 4.1 Voormeting

	Controleschool	Subsidieschool
Niet alle groepen minimaal 90 min. bewegingsonderwijs	534 (51%)	297 (66%)
Wel alle groepen minimaal 90 min. bewegingsonderwijs	513 (49%)	154 (34%)
Totaal	1047 (100%)	451 (100%)

Voor de nameting zijn alle subsidiescholen opnieuw benaderd met een vragenlijst, dus ook de scholen die niet aan de voormeting hebben deelgenomen en de scholen die in de voormeting hebben aangegeven al te voldoen aan de norm. Van de controlescholen zijn alleen de scholen opnieuw benaderd die in de voormeting hebben aangegeven niet te voldoen aan de norm. Bij de nameting voldeden 107 (49%) van de 220 participerende controlescholen aan de norm van minimaal negentig minuten per groep. Van de 272 participerende subsidiescholen in de nameting voldeden 198 scholen (73%) aan de norm. Deze twee groepen scholen waren vanwege een gevarieerde samenstelling hier nog niet onderling vergelijkbaar. Om vergelijkbaarheid te realiseren voor de analyse van het interventie-effect hierna, zijn ook binnen de groep subsidiescholen alleen scholen geselecteerd die in de voormeting hebben aangegeven niet te voldoen aan de norm. Onvolledig ingevulde vragenlijsten zijn eveneens niet meegenomen. Het gaat hierbij om veertien controlescholen en 23 subsidiescholen.

Tabel 4.2 Nameting

	Controleschool	Subsidieschool
Niet alle groepen minimaal 90 min. bewegingsonderwijs	113 (51%)	74 (27%)
Wel alle groepen minimaal 90 min. bewegingsonderwijs	107 (49%)	198 (73%)
Totaal	220 (100%)	272 (100%)

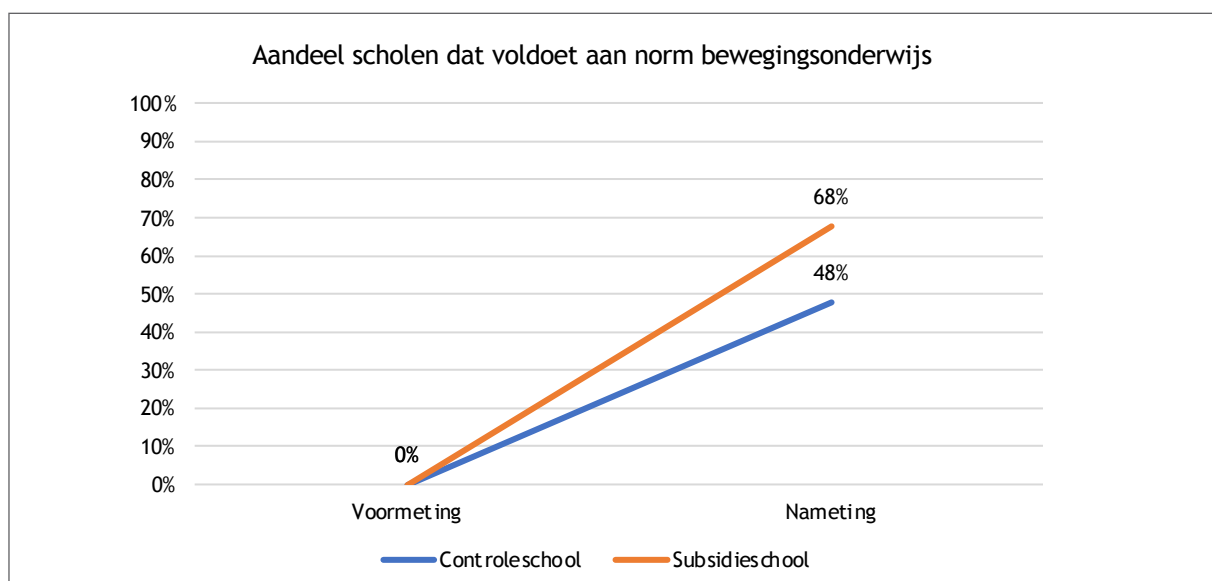
De onderzoeksvraag is beantwoord met behulp van een multivariate regressieanalyse. In deze analyse hebben we de data geïncludeerd van scholen die aan beide metingen hebben deelgenomen én in de voormeting hebben aangegeven niet te voldoen aan de norm voor bewegingsonderwijs. Dit betreft 199 controlescholen⁷ en 96 subsidiescholen.

Bijna de helft van controlescholen voldeed in de nameting aan de norm bewegingsonderwijs (48%) terwijl het aandeel subsidiescholen dat voldeed een stuk groter was: namelijk meer dan twee op de drie scholen (68%). Beide groepen scholen realiseerden dus steeds vaker de urennorm, maar bij de subsidiescholen was de toename in het aandeel scholen dat aan de norm voldeed significant groter⁸. Dit is ook te zien in tabel 4.3 en Figuur 4.11.

Tabel 4.3 Difference in difference

	Controleschool		Controleschool	
	Voormeting	Nameting	Voormeting	Nameting
Niet alle groepen minimaal 90 min. bewegingsonderwijs	199 (100%)	104 (52%)	96 (100%)	31 (32%)
Wel alle groepen minimaal 90 min. bewegingsonderwijs	0 (0%)	95 (48%)	0 (0%)	65 (68%)
Totaal	199 (100%)	199 (100%)	96 (100%)	96 (100%)

Figuur 4.11 Interventie-effect

7. Drie oorspronkelijk controlescholen zijn verwijderd wegens wisseling van controleschool naar subsidieschool tussen de metingen, en 18 controlescholen zijn in de koppeling van de voor en nameting verwijderd wegens een onvolledig ingevulde voormeting-vragenlijst of nameting-vragenlijst.
8. In deze analyses zijn de volgende schoolkenmerken in acht genomen: schooltype (bo of so), achterstandsscore, aantal leerlingen, landsdeel, denominatie (Protestants-Christelijk, Katholiek, Openbaar of anders).

Maar een klein deel van de scholen is meegenomen in de analyse van het interventie-effect hierboven. De reden hiervoor is dat scholen aan zowel de voor- als de nameting moesten hebben deelgenomen (en in de voormeting moeten hebben aangegeven niet te voldoen aan de norm - net als de controlescholen die benaderd zijn voor de nameting). Slechts een klein gedeelte van de scholen deed weer mee tijdens de nameting; er kan sprake zijn van een selectie-effect, oftewel dat scholen die tijdens de nameting de norm niet hadden behaald mogelijk vaker niet meer meededen. De uitval was iets groter bij subsidiescholen, waardoor het gepresenteerde interventie-effect mogelijk een overschatting is.

Ook heeft een gedeelte van de subsidiescholen niet meegedaan aan de voormeting, en wel aan de nameting; dit zijn mogelijk voornamelijk scholen die succesvol waren in het behalen van de norm. Deze zijn nu in de analyse van het interventie-effect buiten beschouwing gelaten, omdat we het startpunt (de voormeting) van deze scholen niet kennen. Daardoor is het interventie-effect mogelijk juist een onderschatting.

4.6 Onderzoeksvraag 8: Welke voornemens hebben scholen na afloop van de subsidie met het verzorgen van goed en voldoende bewegingsonderwijs? Op welke manier verankeren de scholen met de procesbegeleiders het thema bewegingsonderwijs duurzaam in hun schoolbeleid?

We hebben deze onderzoeksvraag beantwoord met behulp van de vragenlijsten voor gesubsidieerde scholen en voor procesbegeleiders, en de interviews met beide groepen.

De duurzame verankering kent verschillende aspecten, waarop we hieronder verder ingaan. Ongeveer de helft van de bevraagde scholen (51%) gaf aan dat bewegen gedurende de schooldag duurzaam was verankerd in het schoolbeleid op hun school. Bij de subsidie A-scholen lag dit percentage hoger, namelijk 62 procent. Bij de controlescholen was het bewegen gedurende de schooldag in 38 procent van de gevallen verankerd in het schoolbeleid.

Van de subsidie A-scholen die aangaven dat het bewegen gedurende de schooldag duurzaam in hun schoolbeleid verankerd was, stelde 41 procent dat dit een gevolg was van het werk van de procesbegeleider. Veel scholen gaven aan dat dit te danken was aan de hulp die zij van hun procesbegeleider kregen met het opstellen van een vakwerkplan. Dit vakwerkplan fungeerde als een soort draaiboek waardoor er meer structuur is ontstaan in de opzet van het bewegingsonderwijs. Ook is er op veel scholen met behulp van de procesbegeleider een 'beweegteam' opgezet dat kinderen actief aanspoort om te bewegen. Verder hebben procesbegeleiders op een aantal scholen contact gelegd met externe organisaties zoals de buitenschoolse opvang of buurtsportcoaches. Op deze manier werd kinderen ook buiten school de mogelijkheid geboden om te bewegen. Toch stelde 46 procent van deze scholen dat dit resultaat géén gevolg was van het werk van de procesbegeleider, en dertien procent wist niet zeker of dit aan de procesbegeleider te danken was.

Ambities voor de toekomst

Subsidie A-scholen (49%), controlescholen (44%) en vooral subsidie B-scholen (60%) noemden het implementeren van meer sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd het vaakst als voornemen, gevolgd door meer sport- en beweegaanbod na schooltijd. Dat laatste noemde ongeveer een vijfde van de subsidie A- en controlescholen en ongeveer een derde van de subsidie B-scholen. Een aantal scholen gaf aan andere ambities voor de komende jaren te hebben. Voorbeelden hiervan zijn het verhogen van de kwaliteit van het bewegingsonderwijs, het vergroten van het aanbod en de kwaliteit van materialen, het aannemen van meer bevoegde vakdocenten en samenwerking met sportverenigingen. Een aantal scholen gaf ook aan goed op weg te zijn met het bevorderen van het bewegingsonderwijs; hun ambitie was om

dit vast te houden. Voor een uitgebreide weergave van de ambities en voornemens die de verschillende typen scholen hadden voor de komende jaren om meer beweging op school te stimuleren, zie Figuur B17 in de bijlage. Een deel van de scholen gaf aan geen verdere ambities te hebben voor het stimuleren van meer beweging, namelijk achttien procent van de subsidie B-scholen, 22 procent van de subsidie A-scholen en dertig procent van de controlescholen.

Ook in de interviews gaven scholen aan dat hun ambities op het gebied van bewegen vooral gericht zijn op het vergroten van het sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd. De meeste scholen wilden dit doen door beweging te combineren met leeractiviteiten (oftewel bewegend leren), meer te bewegen tijdens de pauze en meer beweegtussendoortjes aan te bieden tussen de lessen door (oftewel 'energizers'). Een aantal scholen gaf aan dat zij hun sport- en beweegaanbod wilden vergroten door meer toernooien te organiseren, meer samenwerkingen met andere partijen aan te gaan en een derde uur bewegingsonderwijs toe te voegen. Verschillende scholen spraken daarnaast de ambitie uit om hun schoolplein beweegvriendelijker te maken, waarbij sommigen al concrete plannen hadden liggen. Eén school merkte op dat ambities vaak samenhangen met de beschikbare faciliteiten. Meerdere scholen hoopten dan ook dat belemmeringen zoals het tekort aan vakleerkrachten en de beperkte beschikbaarheid van (kwalitatief goede) accommodaties in de toekomst worden aangepakt. Zij spraken de wens uit hierover in gesprek blijven met de gemeente om structurele verbeteringen te realiseren.

Aan het einde van de vragenlijst is middels een open vraag aan scholen gevraagd of en hoe zij ervoor wilden zorgen dat het beleid op bewegen, sport en bewegingsonderwijs wordt uitgevoerd en uitgedragen door de medewerkers. Uit de open antwoorden bleek dat een groot deel van de scholen zich actief inzette om dit beleid te realiseren en te borgen. Voor veel scholen vormde hun vakwerkplan en de kwaliteitskaart de basis voor het bewegingsonderwijs. Hierin staan afspraken over de doelen en het aanbod van het onderwijs, zodat dit goed aansluit op de behoeften van de kinderen. Kwaliteitskaarten werden gebruikt om de voortgang en de kwaliteit van het programma te waarborgen. Veel scholen bespraken hier jaarlijks de voortgang van en bij sommige scholen stond dit onderwerp zelfs permanent op de agenda bij vergaderingen. Scholen hanteerden verschillende manieren om kinderen meer te laten bewegen. Zo investeerden ze in materialen en faciliteiten, zodat er voldoende en kwalitatief goede sport- en beweegmogelijkheden waren. Hierbij valt te denken aan een beweegplein of een beweegvriendelijke schoolinrichting. Daarnaast hebben veel scholen een speciaal beweegteam opgezet, bestaande uit leraren die worden begeleid door de bevoegde vakdocent. Deze teams waren verantwoordelijk voor het bewegingsaanbod en het actief aansporen van kinderen om te bewegen, bijvoorbeeld door middel van 'energizers' en buitenactiviteiten. Verder lieten scholen weten ondersteuning te zoeken bij bijvoorbeeld sportverenigingen en de buitenschoolse opvang om zowel binnen als buiten de schoolomgeving te voldoen aan de beweegbehoeftes van leerlingen.

Van de geïnterviewde subsidie A-scholen, subsidie B-scholen en procesbegeleiders gaven de meeste aan dat het thema bewegingsonderwijs duurzaam is verankerd in hun schoolvisie en -beleid. Veel scholen hadden dit thema al opgenomen vóór de start van de subsidie, maar voor enkele scholen vormde de subsidie juist de impuls om het onderwerp toe te voegen of verder uit te werken. De meeste geïnterviewde scholen hadden een visie op bewegen, maar deze verschilde sterk per school: sommige scholen richtten hun visie op kinderen de basis meegeven voor een leven lang sporten en bewegen met plezier, anderen stelden het aanpakken van beweegarmoede centraal. Er waren ook scholen die focusten op het integreren van leiderschapsprincipes in het bewegingsonderwijs of het bieden van onderwijs op het niveau van het kind. De meeste bevraagde scholen hebben hun visie vertaald naar concreet beleid, vaak vastgelegd in een vakwerkplan. Hierin staat hoe vaak en door wie het bewegingsonderwijs wordt gegeven, welk leerlingvolgsysteem wordt gebruikt, en of er aanvullende beweegactiviteiten worden aangeboden, zoals bewegend leren tijdens schooltijd of buitenschoolse sport- en beweegactiviteiten. Scholen en procesbegeleiders gaven daarbij aan dat zij het onderwerp bewegen prioriteit blijven geven door het regelmatig te bespreken in vakgroep- en bestuursvergaderingen, maar ook tijdens studiedagen en ouderavonden. Zo zou het thema volgens de geïnterviewden een aandachtspunt blijven voor alle betrokkenen.

Borging van verandering

In de interviews noemden scholen en procesbegeleiders verschillende duurzame veranderingen om het beleid structureel te borgen. Een deel van de scholen zag een duidelijke meerwaarde in het werk van de procesbegeleider. In sommige gevallen bleef de procesbegeleider daarom in dienst, terwijl andere scholen de taken overdroegen aan collega's binnen het team. Daarnaast investeerden veel scholen in het beweegvriendelijker maken van het schoolplein en in extra sport- en beweegmaterialen. Om vakbekwaam personeel te waarborgen, maakten sommige scholen structurele plannen zoals het intern opleiden van personeel of het verplicht stellen van een bevoegdheid voor bewegingsonderwijs voor nieuwe leerkrachten. Tenslotte lieten scholen ook in de interviews weten ondersteuning te zoeken bij externe partners zoals schoolcoaches, brugfunctionarissen en welzijnsinstellingen. Deze partijen helpen het sport- en beweegaanbod te versterken, zowel tijdens het bewegingsonderwijs als in reguliere lessen en buitenschoolse activiteiten.

Toch gaven verschillende scholen tijdens de interviews aan dat de veranderingen niet altijd duurzaam zijn. Volgens hen is er meer structurele financiering nodig om procesbegeleiders te kunnen behouden of om meer vakleerkrachten aan te stellen die de taken van de procesbegeleiders over kunnen nemen. Daarnaast benadrukten zij het belang van landelijk beleid om beweging structureel te verankeren in het onderwijs. Doordat subsidies vaak incidenteel zijn ontbreekt de continuïteit, waardoor doorgevoerde veranderingen volgens hen moeilijk duurzaam te maken zijn.

5 Conclusie

In deze rapportage hebben wij verslag gedaan van de evaluatie van de subsidieregeling Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs. In het voorgaande hoofdstuk zijn de resultaten per *deelvraag* van het onderzoek weergegeven. Hieronder gaan wij in op de *hoofdvraag* van het onderzoek en een aantal overkoepelende bevindingen. De hoofdvraag van het onderzoek was “In hoeverre zijn scholen er met behulp van de subsidie Impuls en Innovatie Bewegingsonderwijs in geslaagd om twee uren bewegingsonderwijs per week te verzorgen, en/of meer beweging door de schooldag heen te organiseren, en dit duurzaam te verankeren in hun schoolbeleid?”

We vatten daarvoor allereerst de resultaten van het onderzoek samen in een overzicht. Daaronder geven we enkele reflecties bij de resultaten.

Voormeting

In groep 1 en 2 biedt:

- 24% van de controlescholen
 - 57% van de subsidie A scholen
- minimaal 90 minuten bewegingsonderwijs aan.

In groep 3 t/m 8 biedt:

- 39-49% van de controlescholen
 - 48-53% van de subsidie A scholen
- minimaal 90 minuten bewegingsonderwijs aan.

Procesbegeleider

Ongeveer de helft of meer van de procesbegeleiders gaf aan zich bezig te hebben gehouden met:

- Het aanpassen van het lesrooster
- Het werven van nieuwe vak- en/of groepsleerkrachten
- Het inzetten van bevoegde leerkrachten
- (Meer) bewegend leren in de klas
- (Meer) energizers/beweegtussendoortjes in de klas
- Het beweegvriendelijker maken van het schoolplein

De meerderheid van de interventiescholen (61%) gaf aan dat de procesbegeleider van meerwaarde was voor het bereiken van hun doelstellingen.

Nameting

In groep 1 en 2 biedt:

- 61% van de controlescholen
 - 79% van de subsidie A scholen
- minimaal 90 minuten bewegingsonderwijs aan.

In groep 3 t/m 8 biedt:

- 74-80 % van de controlescholen
 - 85-88 % van de subsidie A scholen
- minimaal 90 minuten bewegingsonderwijs aan.

Beide groepen scholen realiseerden dus steeds vaker de urennorm, maar bij de subsidiescholen was de toename in het aandeel scholen dat aan de norm voldeed significant groter.

Belemmeringen

Meest benoemde belemmeringen om te voldoen aan 90 minuten bewegingsonderwijs:

- Te vol lesrooster
- Verlies van lestijd door reistijd
- Onvoldoende of geen beschikbare accommodaties
- Een tekort aan bevoegde leerkrachten

Scholen gaven aan dat de procesbegeleider op deze externe belemmeringen geen invloed had.

Duurzame verankering

Bewegen gedurende de schooldag is duurzaam verankerd in het schoolbeleid op:

- 38% van de controlescholen
- 62% van de subsidie A scholen
- In 41% van de gevallen is dit het gevolg van het werk van de procesbegeleider

Tijdens de interviews werden echter ook twijfels geuit over de duurzame verankering door de incidentele aard van subsidies.

Vanaf het schooljaar 2023/2024 moeten scholen in alle groepen minimaal negentig minuten per week bewegingsonderwijs geven. In de voormeting van het onderzoek bleek dat ongeveer de helft van de subsidie A-scholen in groep 3-8 al negentig minuten per week bewegingsonderwijs in het lesrooster had opgenomen en in groep 1-2 was dit ruim de helft. Dat deze scholen toch subsidie aanvroegen om aan de minimumeis te gaan voldoen had vermoedelijk te maken met het weliswaar al bieden van negentig minuten per week, maar niet in twee lesuren en/of niet in alle groepen. Opvallend was ook dat bij de start in alle groepen het percentage controlescholen dat minimaal negentig minuten per week aanbod lager lag dan de subsidie A-scholen. De groep scholen die in dit onderzoek de controlegroep vormde moest ook vanaf schooljaar 2023/2024 voldoen aan de minimumeis, en dat dus realiseren zonder subsidie. Daarnaast was ook bij de subsidie B-scholen een deel dat nog geen negentig minuten per week bewegingsonderwijs aanbod. Mogelijk voorzagen zij geen problemen om vanaf schooljaar 23/24 aan de minimumeis te voldoen en zetten zij alvast in op andere vormen van meer bewegen in hun subsidieaanvraag. We zagen bij de nameting dat nog niet alle scholen voldeden aan de norm van minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs voor alle leerlingen. Wel voldeden subsidie A- en subsidie B-scholen in alle leerjaren significant vaker aan deze norm dan de scholen in de controlegroep die geen subsidie hadden gekregen. Deze bevindingen komen overeen met een eerder rapport uit 2024, waaruit bleek dat twee derde van de scholen minimaal negentig minuten bewegingsonderwijs aanbod aan leerlingen in groep 1-2, terwijl dit bij groep 3-8 ongeveer driekwart van de scholen was (Vrieswijk et al., 2024).

De door scholen genoemde belemmeringen (zie bovenstaande figuur) zijn niet nieuw, maar sluiten aan bij bevindingen uit eerdere onderzoeken (Slot-Heijts et al., 2021; Vrieswijk et al., 2024) en zijn daarmee structureel van aard. In de nameting rapporteerde tachtig procent van de subsidie A-scholen die bij de start ‘geen/onvoldoende accommodatie beschikbaar’ als belemmering ervaarden en driekwart van de scholen die ‘te weinig bevoegde leerkrachten’ als belemmering noemden, dat de inzet van de procesbegeleider niet geholpen heeft om dit op te lossen. De procesbegeleider heeft zich weliswaar ingespannen, zo rapporteerden scholen, maar sommige factoren liggen buiten de invloedssfeer van een procesbegeleider. Hoewel de algemene tevredenheid van scholen over de inzet van een procesbegeleider een ruime voldoende liet zien, toont dit voorbeeld dat factoren waar scholen last van hebben niet geheel met dit beleidsinstrument op te lossen zijn. In een aantal gevallen werd het accommodatietekort echter wel opgelost. Tijdens de interviews gaven scholen en procesbegeleiders aan dat één van de oplossingen in hun situatie was dat scholen onderling samenwerkten om roosters op elkaar af te stemmen zodat er zo efficiënt mogelijk gebruik werd gemaakt van de accommodaties. Dit soort samenwerking kwam ook op andere terreinen naar voren, bijvoorbeeld bij het aanpakken van het tekort aan vakleerkrachten door krachten te bundelen. Hoewel het afstemmen hiervan tijd en moeite kost, laat het zien dat onderlinge samenwerking een mogelijke oplossing kan bieden voor structurele knelpunten.

De procesbegeleiders zelf rapporteerden met name dat de beschikbare ruimte in het rooster een belemmering was om hun doelen te bereiken, evenals de benodigde reistijd naar de accommodatie, de beschikbaarheid van bevoegde leerkrachten en die van financiële middelen binnen de school. Het was wellicht ook niet te verwachten dat binnen de looptijd van de subsidie dergelijke problemen opgelost zouden worden. Deze problemen lijken structureel van aard en zijn ook al meermaals uit ander onderzoek (zoals ook weergegeven in de inleiding van deze rapportage) gebleken.

De invloed van de inzet van een procesbegeleider als beleidsinstrument

Zoals het overzicht aan het begin van dit hoofdstuk weergeeft, is de toename in het voldoen aan de norm van negentig minuten bewegingsonderwijs significant groter in de groep scholen die subsidie ontving dan in de groep controlescholen. Er lijkt dus sprake van een positief effect van de procesbegeleider als beleidsinstrument om te voldoen aan de norm voor bewegingsonderwijs. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat een derde van de subsidie A-scholen geen procesbegeleider heeft gevonden. Deze scholen zijn meegenomen in de analyse (omdat zij de subsidie wel ontvingen), terwijl het onbekend is of, hoe

en door wie de werkzaamheden op deze scholen zijn uitgevoerd. Daardoor is het lastig vast te stellen wat het effect van de subsidie op deze scholen was. Bij de subsidiescholen die wel een procesbegeleider vonden, past de kanttekening dat we het effect niet met zekerheid volledig aan de procesbegeleider kunnen toeschrijven. Zo kan er bijvoorbeeld sprake zijn van een groter gevoel van urgentie bij scholen die subsidie hebben aangevraagd en hadden zij wellicht ook vooruitgang geboekt zonder procesbegeleider of met een ander beleidsinstrument. De geïnterviewde procesbegeleiders benadrukten ook dat een deel van de uitdagingen niet op zichzelf staan, maar sterk samenhangen met de visie en het beleid van een school op bewegen. Wanneer bewegen een structureel onderdeel is van de schoolvisie en het bestuur dit ook uitdraagt, krijgt het thema vaker prioriteit en staat het personeel er meer achter.

Duurzame verankering

In de nameting gaf ongeveer de helft van de bevroegde scholen aan dat bewegen gedurende de schooldag duurzaam was verankerd in het schoolbeleid op hun school. Bij de subsidie A-scholen was dit bij ongeveer twee derde van de scholen het geval. Bij de controlescholen was het bewegen gedurende de schooldag in ruim een derde van de gevallen verankerd in het schoolbeleid. Van de subsidie A-scholen die aangaven dat het bewegen gedurende de schooldag duurzaam in hun schoolbeleid verankerd was, geeft een deel aan dat dit te danken is aan de hulp die zij van hun procesbegeleider kregen met het opstellen van een vakwerkplan. Hierdoor is er meer structuur ontstaan in de opzet van het vak lichamelijke opvoeding. Ook is er op veel scholen met behulp van de procesbegeleider een ‘beweegteam’ opgezet. Verder hebben procesbegeleiders op een aantal scholen contact gelegd met externe organisaties, zoals de buitenschoolse opvang of buurtsportcoaches. Op deze manier werd kinderen ook buiten school de mogelijkheid geboden om (meer) te bewegen. Bijna de helft van deze scholen geeft daarbij aan dat de procesbegeleider weliswaar het contact heeft gelegd, maar dat het bewegen bij die externe partners op zichzelf geen gevolg is van het werk van de procesbegeleider. Daarnaast zien we dat er beweegactiviteiten werden gerapporteerd die niet per definitie structureel zijn (zoals toernooien). Het is daarmee onduidelijk in hoeverre deze ook zullen plaatsvinden in de schooljaren na afloop van de subsidie.

Tijdens de interviews spraken respondenten werkzaam op scholen hun twijfels uit over duurzame verankering. Zij vonden dat er meer structurele financiering nodig is om procesbegeleiders te kunnen behouden of om meer vakleerkrachten aan te stellen die de taken van de procesbegeleiders over kunnen nemen. Daarnaast benadrukten zij het belang van landelijk beleid om beweging structureel te kunnen verankeren in het onderwijs; doordat subsidies vaak incidenteel zijn ontbreekt de continuïteit, waardoor doorgevoerde veranderingen volgens hen moeilijk duurzaam te maken zijn.

Literatuur

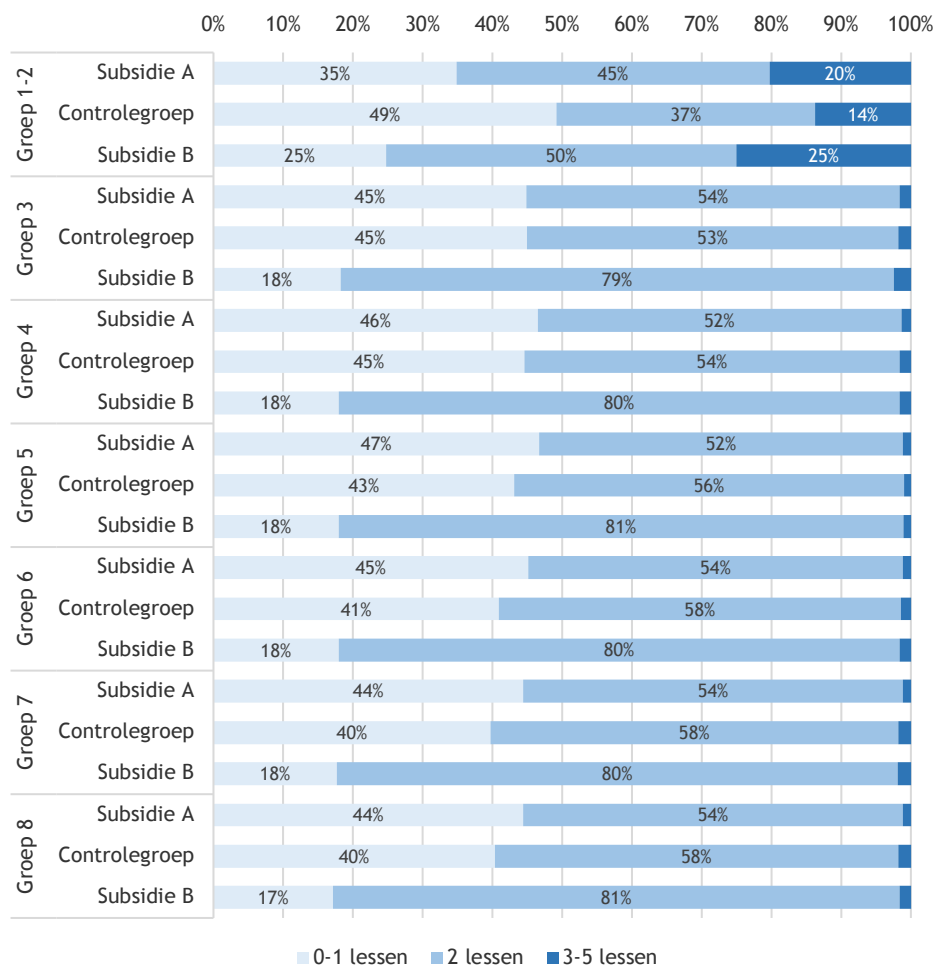
1. Gezondheidsraad (2017). *Beweegrichtlijnen 2017*. Den Haag: Gezondheidsraad.
2. Kamerstukken II, 35102, nr. 23 (2020, 4 februari). <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35102-23.html>
3. KVLO, z.d. Thema 2 + 1 + 2. <https://www.kvlo.nl/wat-we-doen/hulp-advies/thema.aspx?item=212>.
4. Lorås, H. (2020). The effects of physical education on motor competence in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Sports*, 8(6), 88. doi: 10.3390/sports8060088.
5. Mombarg, R., De Bruijn, A. G. M., Smits, I. A. M., Hemker, B. T., Hartman, E., Bosker, R. J., & Timmermans, A. C. (2021). Development of fundamental motor skills between 2006 and 2016 in Dutch primary school children. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 28(6), 583-600. <https://doi.org/10.1080/17408989.2021.2006621>
6. RIVM, VeiligheidNL en CBS (2015-2023). LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor, Themapagina kinderen en jongeren: 4 t/m 11 jaar | Sport en bewegen in cijfers
7. Slot-Heijs, J.J., Vrieswijk, S., Lucassen, J.M.H. (2021). Bewegingsonderwijs en sport in het primair onderwijs: 2-meting. *Utrecht: Mulier Instituut*.
8. Stichting Leerplan Ontwikkeling (2006). Kerndoelen primair onderwijs 2006. Amersfoort: Stichting Leerplan Ontwikkeling.
9. Stralen, M.M. van, Yildirim, M., Wulp, A., Velde, S.J. te, Verloigne, M., Doessegger, A., Androutsos, O., Kovács, É., Brug, J., Chinapaw, M.J.M. (2014). Measured sedentary time and physical activity during the school day of European 10- to 12-year-old children: The ENERGY project. *Journal of Science and Medicine in Sport* 17:201-206.
10. Stuij, M., & Gorp, M. van (2024). Over (meer) bewegen: of waarom we het over ongelijkheid en macht moeten hebben. *Utrecht: Mulier instituut*.
11. Vrieswijk, S., Balk, L., Singh, A.S. (2021). Gevolgen van de coronamaatregelen voor de motorische ontwikkeling van basisschoolkinderen. *Utrecht: Mulier Instituut*.
12. Vrieswijk, S., Westerbroek, M., Wilderink, L., & Singh, A.S. (2024). Van wet naar werkelijkheid: bewegingsonderwijs op de basisschool. *Utrecht: Mulier Instituut*.

Bijlage Aanvullende figuren en tabellen

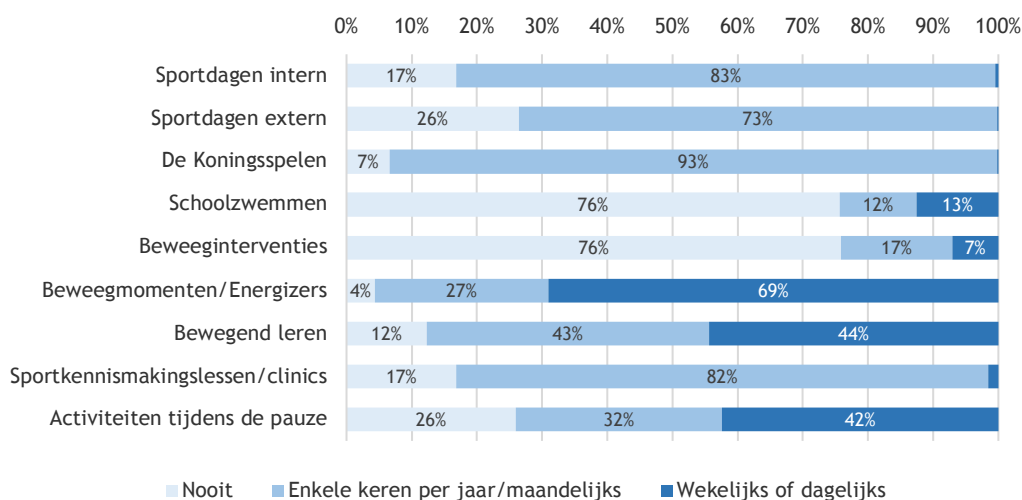
In deze bijlage staan diverse figuren en een tabel opgenomen die geen onderdeel uitmaken van de hoofduitkomsten van het onderzoek. Ze geven specifiekere of aanvullende informatie bij deze hoofduitkomsten. In de teksten van de resultaathoofdstukken wordt daarom verwezen naar figuren en de tabel in deze bijlage.

Voormeting

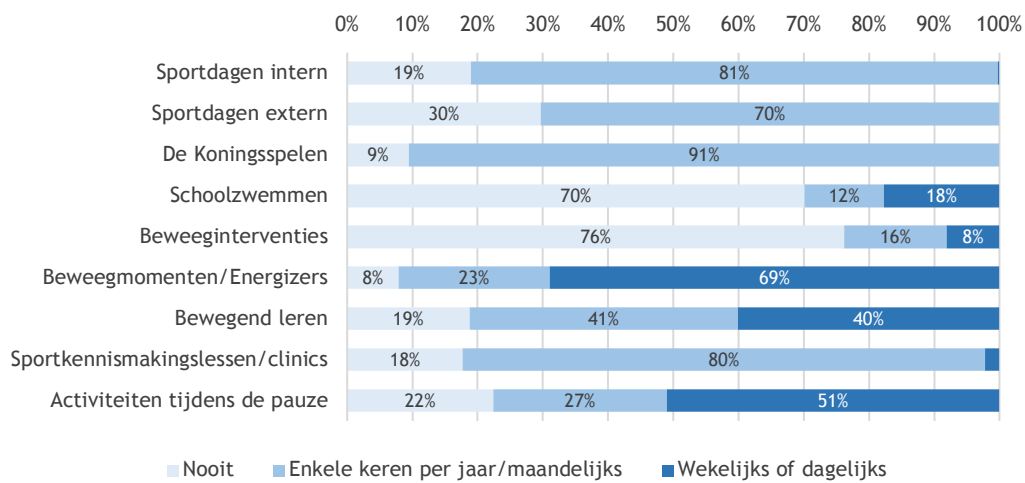
Figuur B1 Aantal lessen bewegingsonderwijs per week voor groep 1-8 (subsidie A-scholen n = 439, controlegroep n = 496, subsidie B-scholen n = 368)

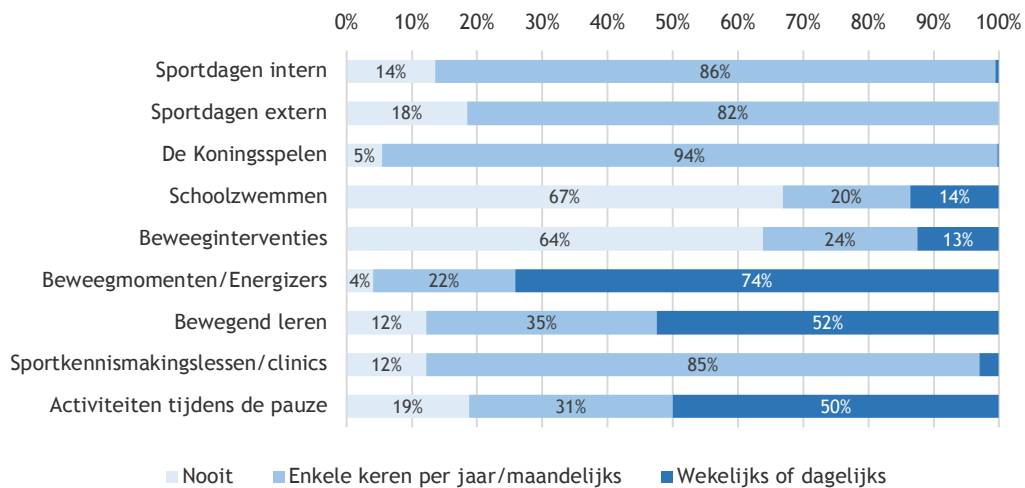
Figuur B2 Frequentie waarmee leerlingen sport- en beweegactiviteiten aangeboden krijgen tijdens schooltijd (subsidie A-scholen, n = 439)

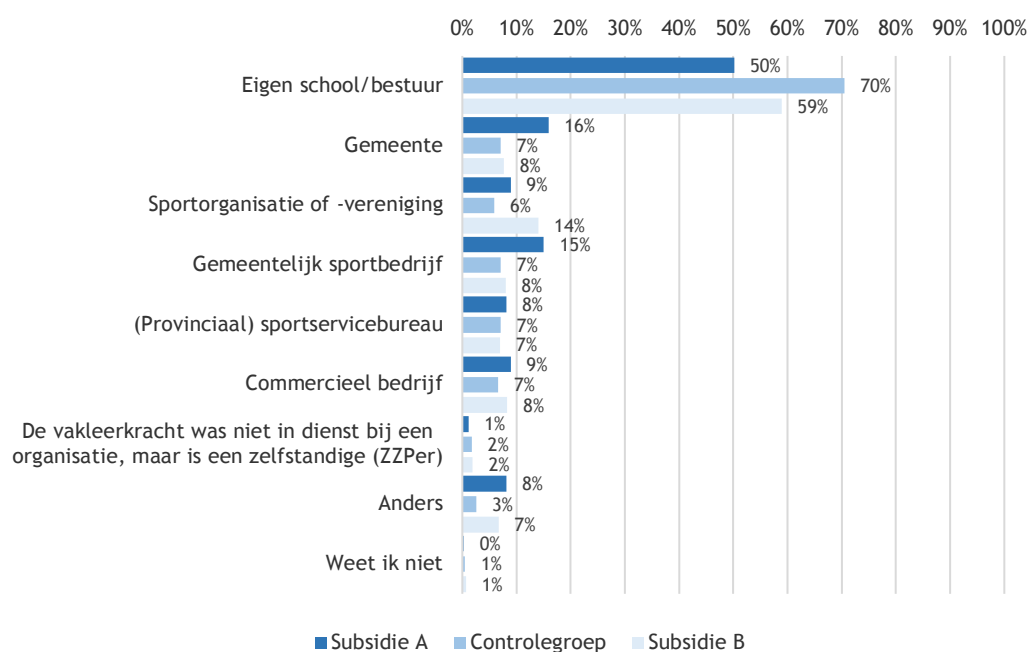
Figuur B3 Frequentie waarmee leerlingen sport- en beweegactiviteiten aangeboden krijgen tijdens schooltijd (controlegroep, n = 496)

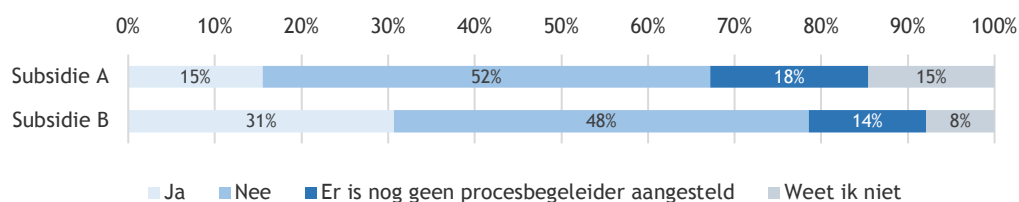
Figuur B4 Frequentie waarmee leerlingen sport- en beweegactiviteiten aangeboden krijgen tijdens schooltijd (subsidie B-scholen, n = 368)

Figuur B5 Indien leerkracht een vakleerkracht was: waar was de vakleerkracht in dienst (subsidie A-scholen n = 359, controlegroep n = 393, subsidie B-scholen n = 314)

Figuur B6 Was de procesbegeleider al werkzaam op uw school (subsidie A-scholen n = 439, subsidie B-scholen n = 368)

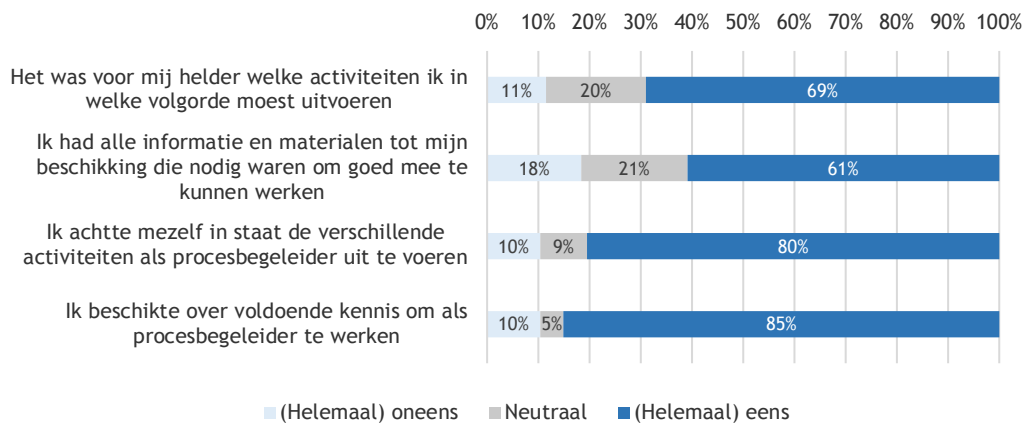

Tabel B1 Schoolkenmerken gesubsidieerde scholen (n=2061)

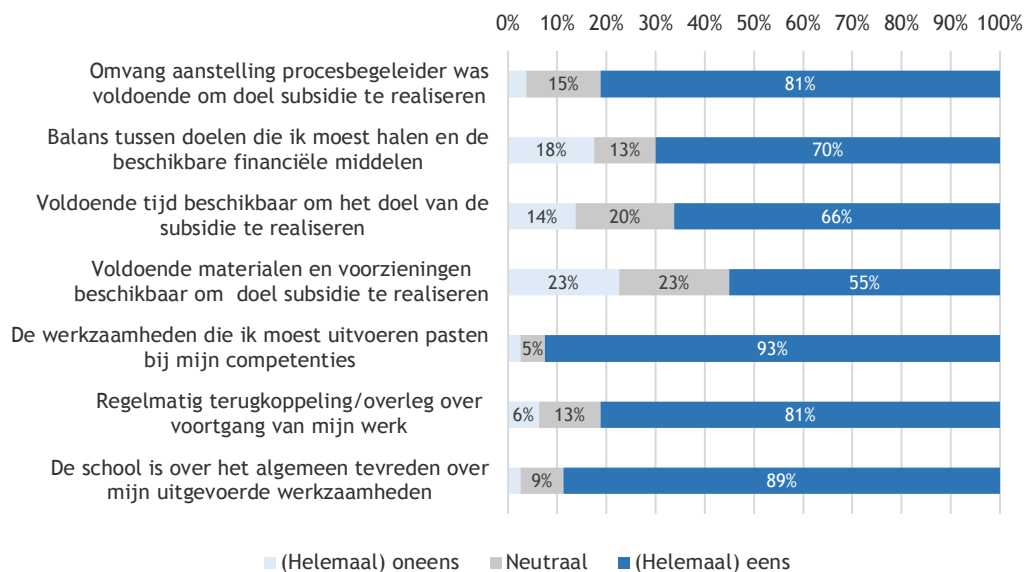
	Doelgroep					
	Totaal voormeting	Voormeting Subsidie A-school (n=439)	Voormeting Subsidie B-school (n=368)	Totaal nameting	Nameting Subsidie A-school (n=272)	Nameting Subsidie B-school (n=266)
Schooltype						
BO	747 (93%)	416 (95%)	331 (90%)	508 (94%)	261 (96%)	247 (93%)
(V)SO	25 (3%)	8 (2%)	17 (5%)	20 (4%)	6 (2%)	14 (5%)
Ontbrekende informatie	35 (4%)	15 (3%)	20 (5%)	10 (2%)	5 (2%)	5 (2%)
Leerlingaantal DUO-bestand						
0-100	138 (17%)	76 (17%)	62 (17%)	92 (17%)	49 (18%)	43 (16%)
101-150	111 (14%)	55 (13%)	56 (15%)	75 (14%)	40 (15%)	35 (13%)
151-200	143 (18%)	85 (19%)	58 (16%)	104 (19%)	54 (20%)	50 (19%)
201-250	136 (17%)	75 (17%)	61 (17%)	93 (17%)	47 (17%)	46 (17%)
251-300	78 (10%)	39 (9%)	39 (11%)	50 (9%)	23 (8%)	27 (10%)
301-350	54 (7%)	29 (7%)	25 (7%)	35 (7%)	13 (5%)	22 (8%)
351-400	40 (5%)	22 (5%)	18 (5%)	32 (6%)	11 (4%)	21 (8%)
400 of meer	72 (9%)	43 (10%)	29 (8%)	47 (9%)	30 (11%)	17 (6%)
Ontbrekende informatie	35 (4%)	15 (3%)	20 (5%)	10 (2%)	5 (2%)	5 (2%)
Kwintielen achterstandsscore						
Q1	152 (19%)	84 (19%)	68 (18%)	96 (18%)	51 (19%)	45 (17%)
Q2	154 (19%)	91 (21%)	63 (17%)	94 (17%)	49 (18%)	45 (17%)
Q3	153 (19%)	94 (21%)	59 (16%)	116 (22%)	78 (29%)	38 (14%)
Q4	148 (18%)	75 (17%)	73 (20%)	93 (17%)	41 (15%)	52 (20%)
Q5	124 (15%)	65 (15%)	59 (16%)	90 (17%)	39 (14%)	51 (19%)
Ontbrekende informatie	76 (9%)	30 (7%)	46 (13%)	49 (9%)	14 (5%)	35 (13%)
Denominatie						
Algemeen bijzonder	59 (7%)	24 (5%)	35 (10%)	43 (8%)	11 (4%)	32 (12%)
Openbaar	207 (26%)	95 (22%)	112 (30%)	177 (33%)	86 (32%)	91 (34%)
Protestants-Christelijk	171 (21%)	91 (21%)	80 (22%)	121 (22%)	61 (22%)	60 (23%)
Rooms-Katholiek	251 (31%)	149 (34%)	102 (28%)	133 (25%)	72 (26%)	61 (23%)
Anders	84 (10%)	65 (15%)	19 (5%)	54 (10%)	37 (14%)	17 (6%)
Ontbrekende informatie	35 (4%)	15 (3%)	20 (5%)	10 (2%)	5 (2%)	5 (2%)
Provincie						
Drenthe	31 (4%)	7 (2%)	24 (7%)	21 (4%)	14 (5%)	7 (3%)
Flevoland	22 (3%)	17 (4%)	5 (1%)	18 (3%)	12 (4%)	6 (2%)
Friesland	46 (6%)	21 (5%)	25 (7%)	26 (5%)	9 (3%)	17 (6%)
Gelderland	151 (19%)	76 (17%)	75 (20%)	86 (16%)	43 (16%)	43 (16%)
Groningen	17 (2%)	8 (2%)	9 (2%)	14 (3%)	10 (4%)	4 (2%)
Limburg	32 (4%)	23 (5%)	9 (2%)	9 (2%)	8 (3%)	1 (0%)
Noord-Brabant	118 (15%)	77 (18%)	41 (11%)	85 (16%)	59 (22%)	26 (10%)
Noord-Holland	114 (14%)	70 (16%)	44 (12%)	67 (12%)	39 (14%)	28 (11%)
Overijssel	80 (10%)	38 (9%)	42 (11%)	44 (8%)	15 (6%)	29 (11%)
Utrecht	50 (6%)	37 (8%)	13 (4%)	45 (8%)	21 (8%)	24 (9%)
Zeeland	12 (1%)	2 (0%)	10 (3%)	16 (3%)	3 (1%)	13 (5%)
Zuid-Holland	99 (12%)	48 (11%)	51 (14%)	97 (18%)	34 (13%)	63 (24%)
Ontbrekende informatie	35 (4%)	15 (3%)	20 (5%)	10 (2%)	5 (2%)	5 (2%)

Nameting

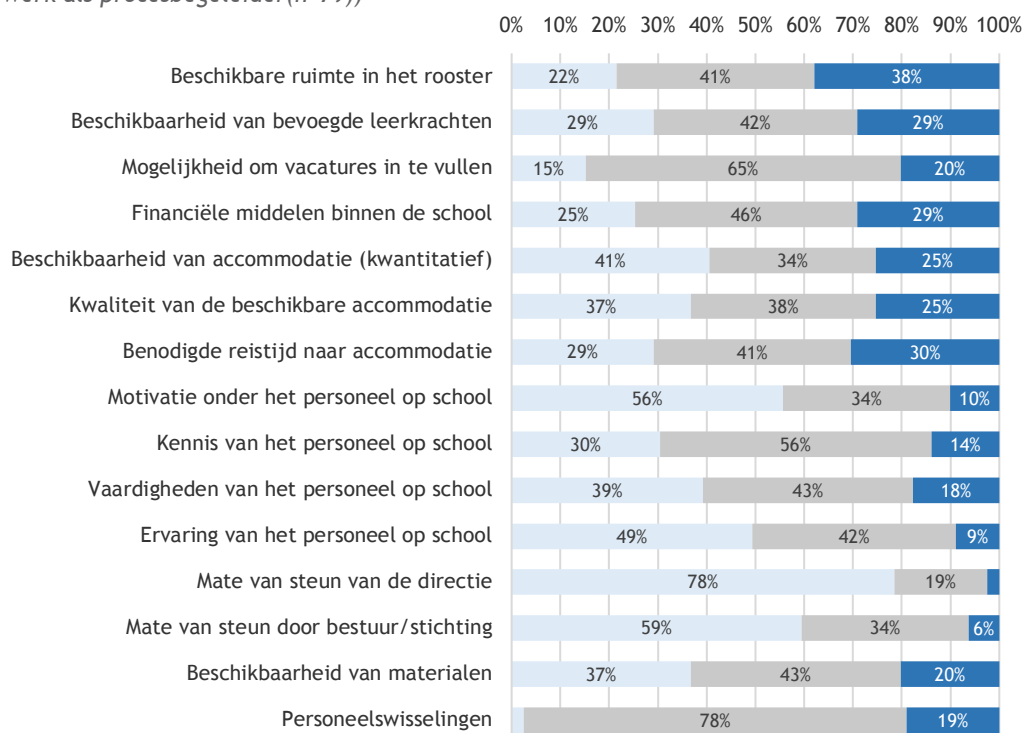
Figuur B7 In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over het moment dat u startte als procesbegeleider op school? (n=87)

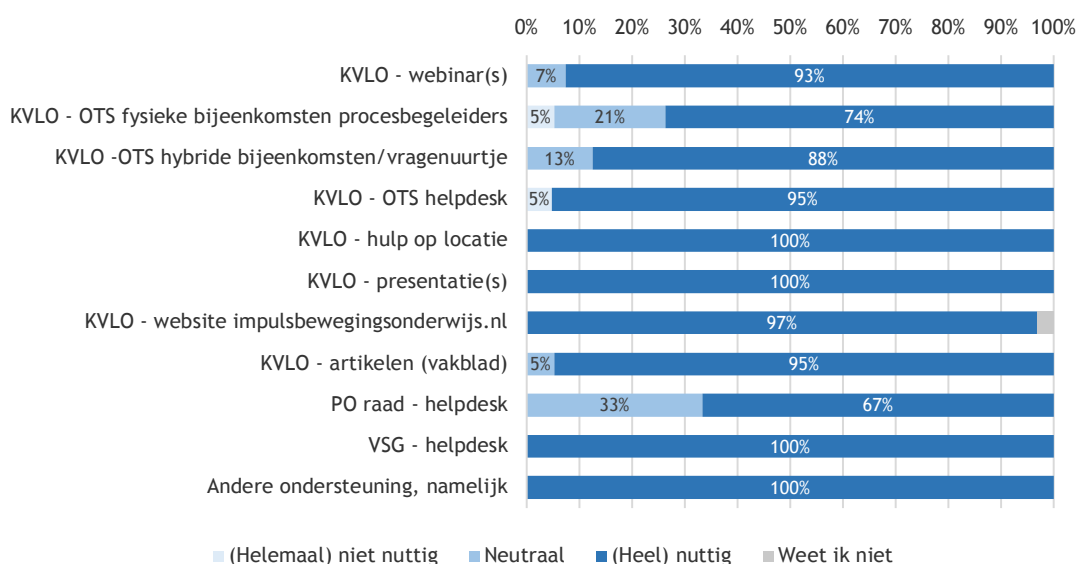
Figuur B8 In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over de randvoorwaarden voor het kunnen uitvoeren van uw taken als procesbegeleider? (n=80)

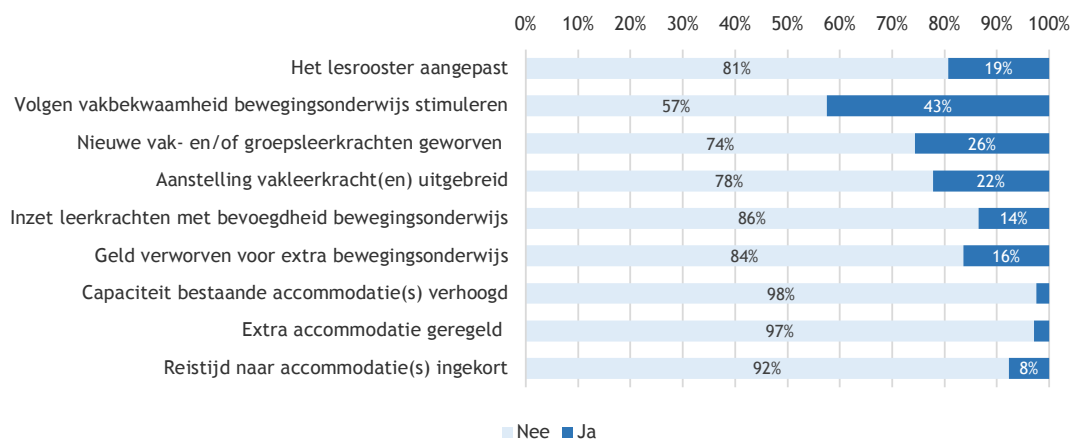
Figuur B9 Helpende en belemmerende factoren bij het bereiken van de doelstellingen van uw werk als procesbegeleider (n=79)

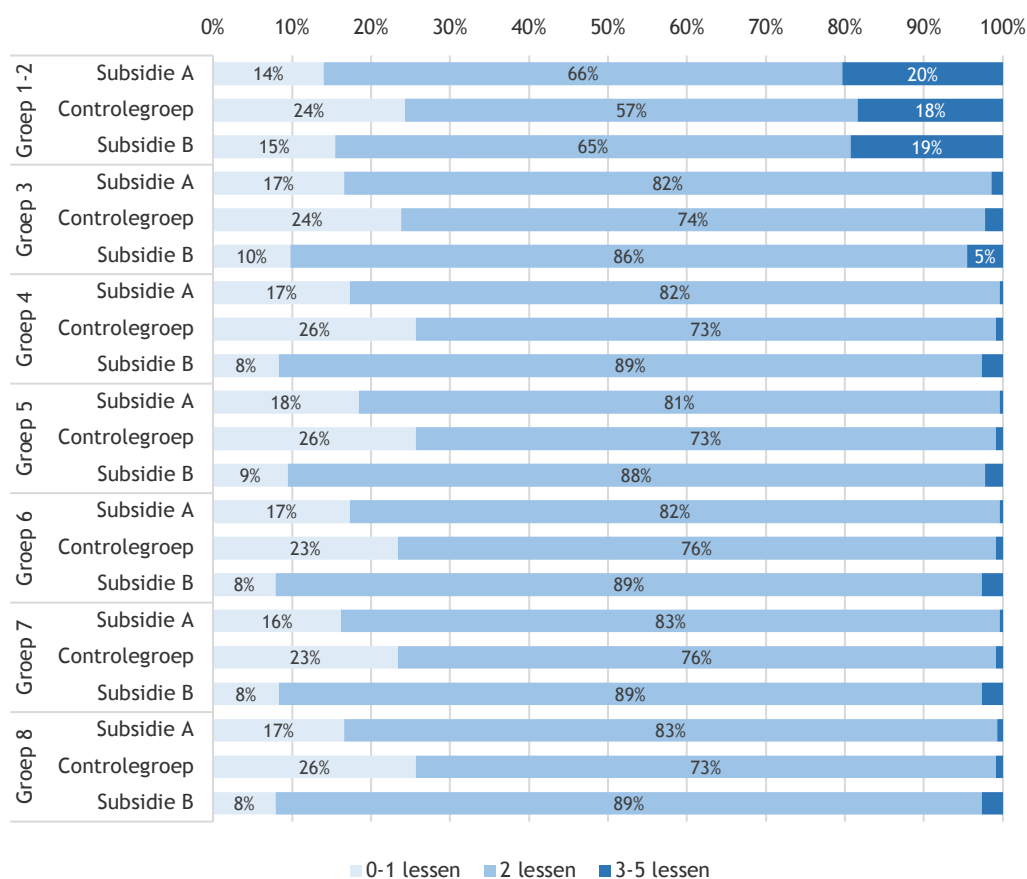
Figuur B10 Hoe beoordeelt u deze ondersteuning/hulpmiddelen?

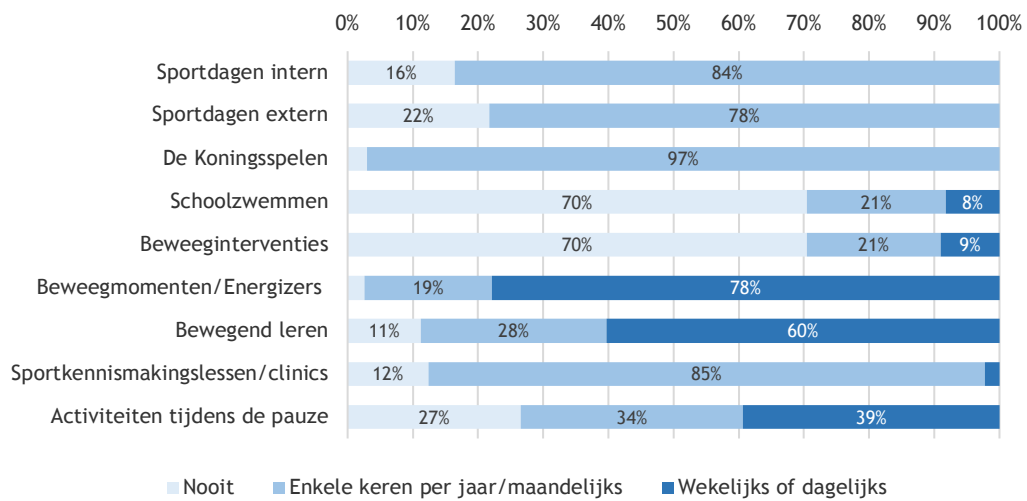
Figuur B11 Wat is op controlescholen gedaan om aan de wettelijke verplichting te voldoen? (n=207)

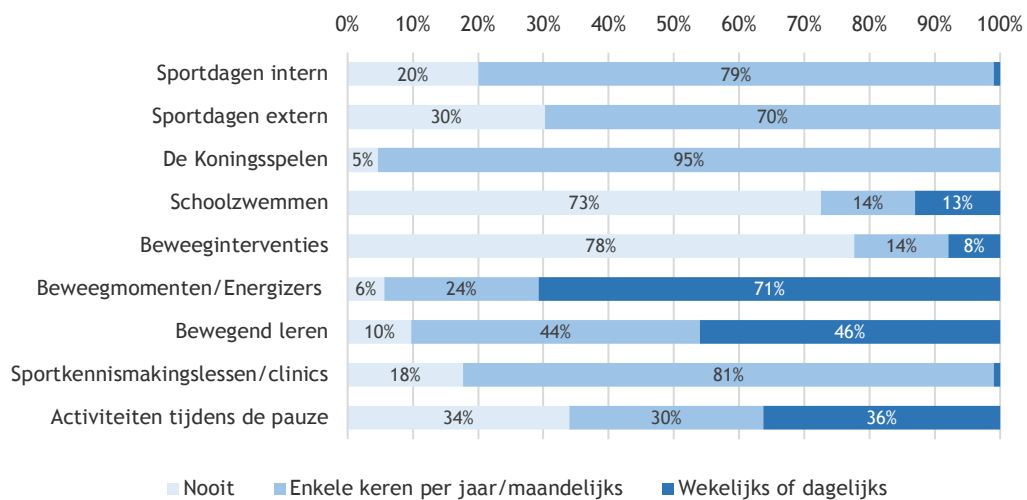
Figuur B12 Aantal lessen bewegingsonderwijs per week voor groep 1-8 (subsidie A-scholen n = 272, controlegroep n = 220, subsidie B-scholen n = 266)(n=207)

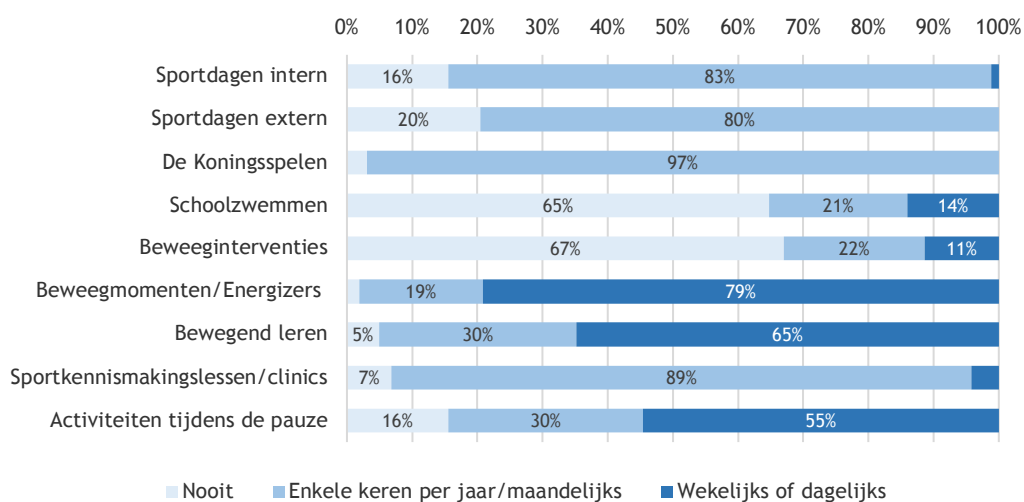
Figuur B13 Frequentie waarmee leerlingen sport- en beweegactiviteiten aangeboden krijgen tijdens schooltijd (subsidie A-scholen, n = 272)

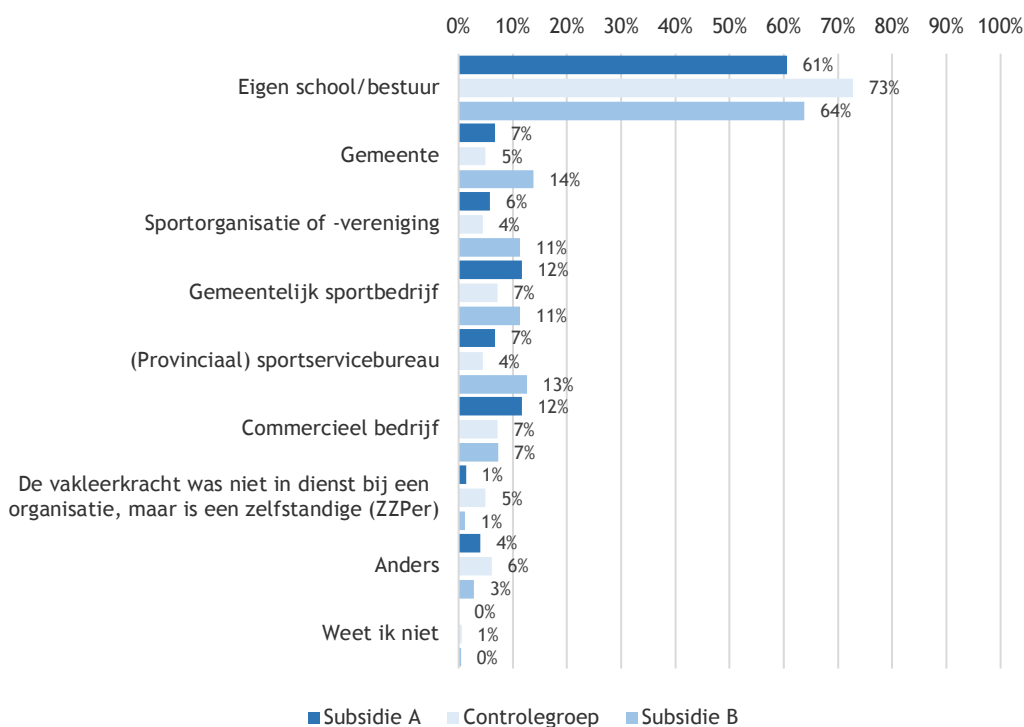
Figuur B14 Frequentie waarmee leerlingen sport- en beweegactiviteiten aangeboden krijgen tijdens schooltijd (controlegroep, n = 220)

Figuur B15 Frequentie waarmee leerlingen sport- en beweegactiviteiten aangeboden krijgen tijdens schooltijd (subsidie B-scholen, n = 266)

Figuur B16 Indien leerkracht een vakleerkracht was: waar was de vakleerkracht in dienst (subsidie A-scholen n = 272, controlegroep n = 220, subsidie B-scholen n = 266)

Figuur B17 Welke verdere ambities/voornemens heeft uw school voor de komende jaren voor het stimuleren van meer bewegen op school? (n=475)

